

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Jesenice, 5. februarja 1976

Številka 24/VI

K E R S T
per
ŠAVIZL.

Povéšt v versih.

Sloshil

D^r. FRESHÉRIN.

V Ljubljani,

natifnil Joshef Blasnik.

1836.

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR – glasila delovnega kolektiva SOZD SZ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

140 LET PREŠERNOVEGA »KRSTA PRI SAVICI«

V v o d.

Valjhún ¹/₂, sin Kajtimára, bój kervávi
She dólgo bíje sa kerfhánfko véro,
S Avreljam Droh ²/₃ se vézh mu v brán ne stávi;
Konzháno níjno je in marfiktéro
Shivlénje, krí po Kránji, Koratáni
Prelita napólnila bi jeséro.
Gnijó po póljí v bójih pokonzháni
Trum šerzhni vájvodi, in njih vojshákí,
Šam Zhertomír se s májhnim trópam bráni.
Bojúje se nar mlájshi med junákí
Sa véro stárfhov, lépo Bóg'njo Shivo ³/₄,
Sa Zhérte, sa Bogóve nad oblákí.
On s njími, ki she terd'jo véro krívo
Beshí tjé v Bóhinj, v Bisterfhko dolíno,
V terdnjávo sídano na fkaló fívo.

Šhe dán danáshni vídífsh rasvalíno,
Ki Ajdovfki se grádez imenúje,
V nji glédash Zhertomírovo lašnino.
Devétkrat vézhi mnósh'za jih obfúje,
In svéste stashe króg in króg postávi,
Odvsáme úp jím vfe pomózhí ptúje;
Vífóke ódre támkej si naprávi,
Sídóvje podkopúje, vráta féka;
Ne poláshí se njíh, kí so v terdnjávi.
Šheft méfzov mózhi tlá kerváva réka,
Šlovénezh shé morí Šlovenza, bráta —
Kakó stárfhna šlepóta je zhlovéka!
Kí niso mézh, sekíra in lopáta
Jih mógle, lákota nepremaglíva
Pertí odpréti gráda térdne vráta.
Dalj Zhertomír jím réve ne sakriva,
Beséde té továrfham rézhe sbránim:
„Ne mézh, pregnála bo naf frézhá kríva.
Le málo vam jedíla, brátje! hranim,
Braníli smo se dólgo bres podpóre,
Kdor hózhe se podáti, mu ne bránim;
Kdor hózhe val dozhákát' tème sóre,
Nepróste dní shivét' nozhém enáke,
Ne bránim mu, al jútra zhákát' móre.

S febój povabim drúge val junáke,
Val, kτέρíh ráma se vklóniti nózhe.
Temná je nózh, in stréša gróm obláke;
Šovráshnik se podál bo v svóje kózhe,
Le májhn próktor je tje do gofháve,
To nózh nam jo dosézhí je mogózhe.
Nar vézh svetá otrókam slíshi Šláve,
Tje bómo nájdli pót, kjer njé sínóvi
Ší prófshi vól'jo véro in postáve.
Ak pa naklónijo nam smért Bogóvi,
Manj stárfhna nózh je v zhérne sémlje kríli,
Ko so pod svetlim sónzam fushni dnóvi!“
Ne sapufshí nobeden ga v tí filí,
Molzhe oróshje svóje vlák bersh vsame,
Štrahlívza v zélím ní ímél shtevíli;
Al kómej vrata so odpérte, vnáme
Še stárfhni bój, ne bój, mefárfko klánje,
Valjhún tam s zélo jih mozhjó objáme.
Tud' ón se je sanéfil na njíh spánje,
Preléshi míflil je osíde gráda,
In ponevédama planíti nánje.
Ko svójo mózh nar bójh víhár raskláda,
Okróg vrát stárfsha na pomózh savpíje,
In vístáne fhúm, de mósh sa mósham páda.

Ko se neúrnik o povódnji vlíje,
Is hríba stérniga v dolíne pláne,
S derézhimi valóvami ovíje,
Kar se mu soper stávi, se ne vgáne,
In ne pozhíje pred, de jés omága;
Tak vérshe se Valjhún na nekrístjáne.
Ne jénja pred, doklér ní sádnja stárga
Kervi prelita, dólér njíh kdo sópe,
Kí jím je stárfhov véra bla tak drága.
Ko sór sáfíje na merlízhov trópe,
Leshé, k' ob ájde shétvi, al pfheníze
Po njívah tam leshé šnopóvja kópe.
Leshí krístjánov vézh od polovíze,
Med njími, kí so pádli sa malíke,
Valjhún saftónj tam ífhe mládo líze
Njegá, kí krív morítve je velíke. —

Februarja letos mineva trideset let, odkar je nekaj najbolj gorečih likovnih samorastnikov dalo pobudo za ustanovitev likovnega društva na Jesenicah, ki so ga na ustanovnem sestanku poimenovali DOLIK – domači likovniki. Čeprav je tretjina ustanoviteljev že pokojnih, je DOLIK že ob svoji ustanovitvi pognal take korenine, ki so zagotavljale ne samo to, da se je ves ta čas obdržal, temveč se je v vseh teh tridesetih letih stalno pomlajal in kvalitetno rasil. Tako kot na vseh področjih umetniškega ustvarjanja, je iz množice slikarjev amaterjev zrastle močno kvalitetno jedro, okrog katerega se znova in znova zbirajo novi, mladi in starejši likovniki v želji, da bi z likovno govorico prispevali h kulturnemu snovanju na tem območju.

Že v prvem letu obstoja so v društvu oziroma kasneje v klubu združevali okrog dvajset slikarjev z Jesenic in bližnje okolice, ki so se že v tem letu na Jesenicah predstavili na dveh kolektivnih slikarskih razstavah. O tem kulturnem dogodku je prva daljša reportaža izšla v Politiki. Avtor članka navdušeno pozdravlja ustanovitev DOLIKA na železarskih Jesenicah in poudarja pomembnost likovne vzgoje našega delovnega človeka. Jeseniški pojav navaja kot primer, ki bi bil vreden posnemanja v vseh delavskih in industrijskih centrih nove Jugoslavije. Dore Klemenčič, slovenski akademski slikar pa je ob tej priliki v takratnem Slovenskem poročevalcu zapisal:

»Ljudski likovni talenti, ki so se morda v vsej Jugoslaviji prvi organizirali v društvo DOLIK in ki poleg svojega težkega fizičnega in drugega dela s toliko dobre volje razvijajo likovno umetnost, zaslužijo vso pozornost našega kulturnega sveta in vso ljubezen delovnega ljudstva.« In dalje: »Ti ljudski talenti se ne bodo posvetili umetnosti kot profesionalci, toda kot posredniki med ljudskimi množicami in profesionalnimi umetniki bodo igrali posebno danes zelo važno vlogo.«

To veliko napoved Doreta Klemenčiča so jeseniški Dolikovci povsem

upravičili. Poleg združevanja slikarjev, ki so se poleg svojega rednega dela ukvarjali s slikarstvom in skrbi za njihovo likovno izpopolnjevanje, so bili vsa ta leta tudi organizatorji in izvajalci likovnih razstav na Jesenicah in v okolici, ter s predavanji in drugimi oblikami delovanja skrbeli za širšo likovno – estetsko vzgojo delovnih ljudi in občanov, s posebnim poudarkom na mladih.

Dolikovci so z rednimi študijskimi večeri, s tečaji, s slikarskimi kolonijami, predavanji in ogledi kvalitetnih razstav izven Jesenic, ob stalni prisotnosti poklicnih likovnikov in umetnostnih zgodovinarjev, skrbeli za strokovno rast in napredek svojega članstva. Kot svetovalci, mentorji ali učitelji so v teh tridesetih letih sodelovali z DOLIKOM akademski slikarji: Slavko Pengov, France Zupan, Dore Klemenčič, Karl Jakob in Ljubo Ravnikar, poleg umetnostnih zgodovinarjev: Andreja Pavlovca ter Ceneta in Maruše Avguštin. Z DOLIKOM pa so vsa ta leta aktivno povezani akademski slikarji: Jaka Torkar, Boni Čeh in Roman Savinšek. Še posebno Savinšek je zadnja leta uspešen mentor in vzgojitelj novih članov.

V tridesetih letih je likovni klub DOLIK, kakor se danes imenuje, s pomočjo vodstva DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, v okviru katerega deluje, organiziral in izvedel 293 razstav, od tega 229 na Jesenicah in 64 izven Jesenic. To pomeni povprečno sedem razstav letno na Jesenicah in dve izven Jesenic. V tem času je razstavna dejavnost postopno rasla in povprečno od treh do petih razstav v prvih letih, se je v zadnjih desetih letih povprečje povečalo na 15 razstav letno na Jesenicah in pet razstav izven Jesenic. Dolikovci so v tem času imeli 111 kolektivnih slikarskih razstav, od tega 75 na Jesenicah in 36 izven Jesenic, posamezni Dolikovci so se na Jesenicah predstavili 25-krat, izven Jesenic pa 24-krat. Razen tega je bilo v tridesetih letih na Jesenicah 41 kolektivnih slikarskih razstav drugih organiziranih likovnih

skupin iz Slovenije in Jugoslavije ter 88 individualnih razstav likovnih del poklicnih in drugih likovnih umetnikov. V zadnjih dvajsetih letih so vse razstave odpirali s krajšimi kulturnimi programi in velikokrat tudi z likovnimi komentarji. Vsa dela, ki so jih Dolikovci razstavljali na kolektivnih razstavah, je odbirala strokovna žirija, da bi bila zagotovljena ustrezna kvaliteta.

Poleg izrednega pomena likovno razstavne dejavnosti v pogledu kulturno estetske vzgoje delovnih ljudi in občanov, je potrebno poudariti, da so Dolikovci v prostem času ljubiteljsko opravili vsa izredno obsežna dela pri organizaciji in aranžiranju razstav.

Pri svoji likovno ustvarjalni in likovno vzgojni dejavnosti, pa se Dolikovci niso zadržali samo pri razstavni dejavnosti. V teh letih svojega delovanja so organizirali čez 60 predavanj za šolsko mladino in odrasle z barvnimi diapozitivi o zgodovini likovne umetnosti in svetovnih galerijah, pri čemer so še posebno uspešno sodelovali z Narodno galerijo v Ljubljani. Imeli so čez 50 filmskih večerov s predavanji o likovni umetnosti za člane in javnost, čez 500 študijskih večerov in čez 1.500 delovnih kolektivnih stikov, saj so se v tridesetih letih redno tedensko sestajali.

Če bi ob vsem tem hoteli s številkami izraziti izredno likovno tvornost članov DOLIK, njihova dela, ki so bila po predhodni žiriji razstavljena, presegajo številko 3.500. Ta likovna dela so ali kot darila ali z odkupi našla svoje mesto v pisarnah Železarne, družbenopolitičnih organizacij in društev ter številnih delavskih družinah na Jesenicah in okolici. Posebno v zadnjih dvajsetih letih je v železarni Jesenice nastajala zbirka umetniških slik znanih slovenskih likovnih umetnikov, ker je Železarna praviloma iz vseh individualnih likovnih razstav odkupovala najmanj po eno delo. Tudi sicer je potrebno poudariti, da je delovni kolektiv jeseniške železarne vseh trideset let izkazoval DOLIKU primerno pozornost in obliki moralne in materialne opore in pomoči.

Jeseniški Dolikovci so v teh letih tudi zelo uspešno sodelovali s slikarji iz Čedad oziroma videmske pokrajine v Italiji, s slovenskimi slikarji iz avstrijske Koroške in s slikarji iz Varaždina. Zelo redne stike pa imajo predvsem z revirskimi likovniki, s slikarji samorastniki iz Ljubljane, slikarji iz Krškega in radovljiškega območja. Delovno pa sodelujejo tudi v združenju likovnih skupin Slovenije.

DOLIK danes združuje čez štirideset slikarjev z Jesenic in okolice ter Ljubljane. Njihov starostni razpon sega od 15 do 65 let, pa tudi njihova poklicna struktura je zelo heterogena – od proizvodnih delavcev, pisarniških delavcev, zdravnikov, do učencev poklicnih in srednjih šol.

Vseh trideset let je DOLIK deloval kontinuirano in načrtno. Njegovo delo je raslo iz leta v leto, dvigala se je kvaliteta posameznih slikarjev in DOLIKA kot celote. Popolnoma so uresničili in uresničujejo ter celo presegajo veliko napoved, ki jo je v njihovem ustanovnem letu napovedal Dore Klemenčič. DOLIK je v tridesetih letih delovanja postal pojem likovne tvornosti ne samo na Jesenicah in Gorenjskem, temveč širom po veniji in celo izven.

Prva razstava likovnih del članov DOLIK (maj 1946)

Samorastniška likovna dejavnost na Slovenskem doživlja v naših dneh nepričakovan, resnično kar fenomenalen razvoj. Vsepovsod rastejo in deluje likovna skupina in društva, najrazličnejše prireditve od razstav, predavanj, seminarjev, razgovorov, do polno zasedenih likovnih kolonij v poletnem času. Vse to postaja del naše vsakdanjosti.

Počasi se spreminja tudi funkcija in odnos do likovnega dela. Likovnost se vključuje v vsa področja našega življenja. Dobrine, ki so bile nekoč pridržane le za nekatere, postajajo last nas vseh in si iščejo pota tja, kjer bi jih nekdanji zaman iskali — v tovarne, na podeželje, v delavčeva stanovanja.

Poleg poklicnih umetnikov so na tem področju napravili veliko delo prav likovniki amaterji, saj so v veliki večini sami izšli iz delavskih vrst. S svojo, ljudem zaenkrat najbolj razumljivo tematiko in oblikami likovnega izražanja, so napravili umetnost delovnemu človeku razumljivejšo in zaradi sprejemljivejšega ovrednotenja likovnega dela, tudi vsakomur dostopnejšo. Ta, lahko bi rekli, kar množična produkcija likovnih del pa je imela tudi slabe posledice, saj se je poleg kvalitetnih likovnih storitev vtihotapila v naše delovno okolje in predvsem v naša stanovanja tudi množica nekvalitetnih del in pogosto pravega kiča. Ker ima naš delovni človek vso pravico, da mu z likovnim delom, ki ga sprejema, zagotovimo tudi kvaliteto in ga z njo likovno vzgajamo in plemenitimo, samemu ustvarjalcu pa v tem cilju zagotovimo primerne pogoje za delo, za dvig njegove likovne razgledanosti in znanja, je bilo leta 1973 v Trbovljah ustanovljeno Združenje likovnih skupin slovenije. Osnovno pobudo sami zamisli in načinu delovanja nove organizacije je dalo delo posameznih, že obstoječih likovnih skupin na Slovenskem, pri čemer moramo na prvem mestu omeniti jeseniški DOLIK, ki danes kot najstarejši sklenjeno delujoči amaterski likovni klub pri nas praznuje 30-letnico svojega obstoja.

16. februarja leta 1946 je bil v Delavskem domu na Jesenicah na pobudo nekaterih še danes aktivnih pa tudi že umrlih članov ustanovljena likovna skupina, ki so ji dali ime DOLIK (domači likovniki). Nova organizacija naj bi združevala in spodbujala vse likovne amaterje na Jesenicah in v okolici »da bi se razvili v kar najbolj upoštevanja vredne slikarje — amaterje«.

Zelja po kvaliteti slikarskega dela je bila v DOLIKU vedno prisotna in že izbor pokojnega Jožeta Čebulja, ki je bil učenec inozemske dopisne šole za likovno umetnost, član umetniške šole Probuda v Ljubljani, učenec prof. Mirka Šubica (figuralno slikarstvo), za umetniškega vodja skupine, je dovolj jasno nakazoval po kakšni poti bo krenilo novo društvo.

Poleg široke samouprave v novi organizaciji (na sejah odbora so imeli pravico sodelovati vsi člani itd.), je program predvideval redno dostavljanje del za medsebojno kritiko, prirejanje in izmenjavo likovnih razstav, študijske večere s programom risanja in slikanja, organizacijo predavanj o razvoju umetnosti in še posebej vzdrževanje stikov s poklicnimi umetniki.

Tako so z delom in rastjo DOLIKA povezana imena številnih naših slikarjev — Slavka Pengova, Franceta Zupana, Karla Jakoba in predvsem Doreta Klemenčiča, ki je utrli skupini pot v širšo javnost in na strani naših osrednjih glasil. Tako je leta 1947 zapisal v Slovenskem poročevalcu: »Ljudski likovni talenti, ki so se morda v vsej Jugoslaviji prvi organizirali v društvo DOLIK in ki poleg svojega težkega fizičnega in drugega dela s toliko dobre volje razvijajo likovno umetnost, zaslužijo vso pozornost našega kulturnega sveta in vso ljubezen delovnega ljudstva. Ti ljudski talenti se ne bodo posvetili umetnosti kot profesionalci, toda kot posredniki med ljudskimi množicami in profesionalnimi umetniki bodo igrali posebno danes zelo važno vlogo.«

Tudi dolgoletni mentorski prispevek leta 1973 umrlega kranjskega slikarja Ljuba Ravnikarja je vreden vse pozornosti, saj je njegovo dolgoletno sodelovanje z DOLIKOM veliko prispevalo k razvoju in likovni dognanosti, še posebej akvarelnega slikarstva, med člani društva.

Tako vidimo, da sta organizacija in likovna dejavnost DOLIKA že pred desetletji vsebovali vse tiste elemente, ki jih da-

nes skušamo uveljaviti v naših nastajajočih likovnih skupinah in društvih in da je DOLIK hote ali ne hote postal prototip kvalitetnega delovanja amaterskih likovnih organizacij na Slovenskem, primer skupine, ki se ne zapira sama vase, temveč nenehno, tudi v obliki najrazličnejših likovnih prireditev — razstav, kolonij (npr. Vršič), kulturnih večerov itd., išče poglobljen stik ne samo s svojimi člani, temveč tudi s širšo javnostjo in bogati naš likovni prostor in našega delovnega človeka z vedno bolj dognanimi likovnimi dosežki.

Delavske Jesenice imajo po svoji tradiciji, dosedanjih prizadevanjih in likovnih dosežkih vso pravico, da se razvijajo v galerijsko središče amaterske likovne kulture na Slovenskem. Vendar potrebujejo primeren prostor, razstavni paviljon, ne neke v kotu, temveč v svojem prometnem središču, kajti le tako se bosta mesto in njen DOLIK, ki te dni sprejema Prešernovo nagrado gorenjskih občin, v likovni govorici uspešno sporazumevala z delovnimi ljudmi, ne samo svojega ožjega območja, temveč tudi drugih pokrajin in dežel pri nas in drugod.

DOLIK PRIMER KVALITETNEGA DELOVANJA AMATERSKIH LIKOVNIH ORGANIZACIJ NA SLOVENSKEM

TRIJE SOUSTANOVITELJI DOLIKA

Dolik praznuje letos 30-letnico svojega delovanja kot Prešernov nagradenec gorenjskih občin. Lepo in zaslužen priznanje za najdaljši staž amaterske likovne skupine, ne glede, ali je bilo vseh trideset let v njegovem slikarskem razvoju vedno najkvalitetnejše porabljenih. Iskreno čestitamo.

Med njihove soustanovitelje sodijo poleg drugih tudi Franz Kreuzer, Tone Tomazin in Janko Korošec, ki jih skušamo predstaviti z nekaj vrsticami.

Ime slikarja **TONETA TOMAZINA** je dobro znano ne le na Jesenicah, temveč vsej slovenski kulturni javnosti, ki spremlja razvoj slovenskega krajinarskega slikarstva. Njegova neumorna delavnost in predanost čopiču ga uvršča med najbolj vidne slikarje gorenjske krajine, kar nam potrjuje njegove številne skupinske in samostojne razstave.

Zanimiva je slikarjeva trditev, da mu pomeni slikarstvo kompenzacijo za glasbo. Čeprav je risal prej kot pisal, čeprav je že v osnovni šoli narisal petelina, za katerega učiteljica ni mogla verjeti, da je res njegovo delo, in čeprav je v meščanski šoli na Jesenicah pod skrbnim in strogim mentorjem Gospodaričem slikal po modelih in naravi, mu je oče načrtoval glasbeno pot. Na njegovem harmoniju je uspešno začel svojo glasbeno »kariero«, ki naj bi jo nadaljeval na orglarski šoli v Ljubljani, kjer bi lahko obiskoval tudi podobarsko šolo. Vendar so se stvari obrnile drugače. Oče železničar, ki je bil vnet pevovodja, ni trpel sinove razpetosti med glasbo in športom. Mladega Tomazina pa je bilo tudi strah, da bi moral zapustiti dom in oditi v Ljubljano. Ostal je doma in se zaposlil v Železarni, vmes pa slikal. Lahko verjamemo, da je prav zato, ker se je odpovedal glasbi, vlagal v slikarstvo vedno več sil. Slikanje predstavlja zanj nujnost, ki ji je zapisan z vsem svojim bitjem.

Današnje Tomazinove slike nam prikazujejo predvsem gorski svet v svoji skrivnostni lepoti, v katerih se sivina skal pove-

zuje s sivino oblakov. Najgloblje v bistvo gorenjske krajine je prodril prav v le-teh. Voda je drugi element njegovih platen. Kadar upodablja nižinski svet, so gozdovi in polja temnejši kot jih sicer vidi človeško oko. Hiše so vkomponirane v naravo kot njen organski sestavni del, kar slikar največkrat dosega z izbrano barvno skalo. Nekaj svetlejših in mehkejših črt zasledimo v Tomazinovih slikah z Dolenjske in Bele krajine, kjer se pojavlja tudi rdeča barva.

Če sledimo njegovemu bogatemu slikarskemu opusu, vidimo, da stalno poskuša ujeti značaj krajine, ki jo upodablja, poleg tega pa je v večini njegovih del opazno tudi hotenje, da bi z barvo izrazil svoj filozofski odnos do narave. Visoko skalnato gorovje, temni gozdovi v njihovem vznožju in hladne vode, vsi ti elementi so vzeti iz resnične, konkretno določljive krajine, pa vendar so mračnejši in težji. Tudi drevesa in kozolci kažejo dvojni karakter: istočasno so dokument in vsebinski poudarek, ki ga še stopnjuje raba črne barve. Osnovni vsebinski ton njegovih del je dramatičen.

Slikarske kolonije v zadnjih letih so odprle Tomazinu nov svet, ki se zdi slikarju tako privlačen, da se vedno znova vrača vanj. Ali je svetlejša barvna skala pogojena samo z drugačno krajino, ali kaže na slikarjev vsebinski premik, je morda še prezgodaj ugotavljati.

Od tehnik je njegova domena olje, čeprav dobro obvlada tudi pastel, akvarel in risbo. Zdi se, da mu na terenu napravljeni akvareli služijo včasih kot skice za kasnejše predelave v olju predvsem zato, ker v olju laže izrazi svoje osnovno dramatično razpoloženje.

Njegova izpiljena likovna govorica nam v svojih najboljših delih predstavlja slikarja, ki se v skupini realističnih krajinarjev lahko pomeri s slikarji z akademskimi naslovi. Dobršen del teh zaslug zagotovo leži v njegovem daru za opazovanje in njegovi delavnosti.

JANKO KOROŠEC je od otroštva nosil v sebi željo po umetniškem izražanju. Njegova želja je bila postati pianist. Vendar je bil klavir za Korošca tedaj nedosegljiv, tako je tudi njegova želja po temeljitejši glasbeni izobrazbi ostala neizpolnjena. Razmere so zahtevale, da se je čimprej zaposlil. Njegovo prvo delovno mesto je bilo v Železarni. Nemirna umetniška narava ga je iz Železarn pripeljala k Višnarju, pri katerem se je izučil za rezbarja, vendar ga to delo ni zadovoljilo. Vrnil se je v Železarno, v prostem času pa slikal in počasi v slikanju našel nadomestilo za glasbo. Kot ljubitelj se glasbi nikoli ni odpovedal, posredno pa je zašla v sleherno njegovo sliko, tako kot sleherna njegova slika nosi v sebi poezijo. Če je Tomazin, s katerim ga družijo ljubezen do glasbe, bolj dramatičen, pa je Korošec lirčen. Njegove krajine bi zmotila ne le figura, temveč celo

arhitektura. V njih je vse izbrano in ubrano, nič ne sme motiti pridušene skladne melodije »večne« zemlje. Globoki panoramski pogledi posredujejo vtis miru in zbranosti, kot živo nasprotje sodobnega, pogosto razbitega in nemirnega človeka, ki se ob njegovih slikah lahko ustavi, zamisli in odpočije. Z osnovno lirčno ubranostjo je pogojeno tudi njegovo tehnično reševanje slike: opuščanje nadržanosti na račun skladnosti slike, ubrana, topla barvna skala, ki se včasih približuje tonskemu slikarstvu in široke, ploskovite poteze čopiča.

Zadnja dela kažejo slogovni premik v smeri še svobodnejše obravnave izbranega motiva, še ploskovitejšega reševanja slikarskih površin in uporabe bolj intenzivne ter bolj spoznanje, da je nedoumljiva. Zdi se, da bi rad odkrival njene skrivnosti. Na to misel nas navaja še posebej spremenjena barvna skala.

Najbolje poznamo Korošca po njegovih gvaših, čeprav je očitno, da mu akvarel ne dela težav in da mu posebno za beleženje trenutnih atmosferskih stanj v naravi zelo ustreza. Vredno pa je opozoriti, da je Korošec začel svoje slikarske korake v olju in da se v zadnjem času zelo uspešno vrača k njemu. Nekaj platen iz slikarskih kolonij (planinska Vršič in Bela krajina) kaže tolikšno obvladovanje te tehnike, da utegne olje v Koroševih slikah nekoč spet prevzeti prvo mesto.

Janko Korošec si je s svojimi oblikovno dognanimi in lirično občutenimi krajinami ustvaril med našimi krajinarji trdno mesto in doživel nekaj zelo laskavih priznanj tudi s strani strokovne kritike.

FRANCETA KREUZERJA je težko predstaviti samo kot slikarja, ker je razpet med nekaj hobijev, ki se jim posveča z veliko ljubeznijo. Sam pravi, da je najbolj srečen v gorah s svojo zvesto spremljevalko Tačko. Ni nujno, da ravno slika, če je v svojem gorskem svetu. V nahrbtniku nosi vedno skicirko, fotoaparat in daljnogled. »Motivčkar« je ostal do danes, pa naj lovi izbran motiv na platno ali papir, kot fotograf v objektiv, ali pa ga samo občuduje. Gorski in planinski svet mu vrača sile in krepi voljo in veselje do življenja, zato bi ga rad pokazal tudi drugim. Slika kot vidi in si ne dovoli, da bi popravljal naravo. Pa vendar ne moremo trditi, da je dosleden realist. Modra barva, ki tako rada prevzame vodilno vlogo v njegovih pokrajinah, je slikarjevo osebno, čustveno obarvano gledanje na izbran motiv.

Če bi poskušali primerjati Tomazinove ali Koroševe slike s Kreuzerjevimi, bi hitro spoznali v njem predvsem pripovednika, ki nadrobno opisuje naravo. Arhitektura je v njegovih pokrajinah logična in nujna. Njegovo realistično gledanje potrjujejo tudi številni kvalitetno naslikani portreti. Kot portretista ga privlačijo predvsem karakterni obrazi starih mož in žena. Tudi ljubezen do risbe, ki jo Kreuzer med Dolikovci najbolje obvlada, nam potrjuje, da imamo v njem ostrega opazovalca, ki si težko dovoli čustveno sprostitev.

Kljub temu, da Kreuzer med svojimi življenjskimi cilji ne postavlja slikarstva na prvo mesto, pa je v likovno izobraževanje vlagal že pred vojno veliko svojega časa in sil. Čeprav mu je oče izbral poklic električarja, ga je slikarska žilica, ki jo je lahko podedoval po njegovi ali materini rodbini, vlekla v to smer. Tako kot Tinetu Markežu, mu je bil med prvimi vzorniki slikar Valentin Hodnik iz Bohinja. Preko ilustracij v knjigah se je seznanil z delom Koželja, Šantla in Ivana Vavpotiča. Kot štirinajstleten fant je »zasledoval« našega impresionista Matija Jamo, ko je prihajal na Dobravo k Stroju. Nekaj mesecev je obiskoval v Ljubljani slikarski tečaj pri Hinku Smrekarju. Na Jesenicah je obiskoval fotografski in risarski tečaj pri pokojnem duhovnem vodji Dolikovcev, Jožu Čebulju. Likovne razstave zasleduje še danes.

Ze njegova slikarska pot nam odkriva raziskovalca, prav tako se je tudi kot električar v Železarni vse do upokojitve spopadal z izumiteljstvom in tehničnimi izboljšavami, za kar je prejel nekaj nagrad.

Ena od številnih otvoritev likovnih razstav v mali dvorani Delavskega doma na Jesenicah (otvoritev razstave kiparja Petra Jovanoviča – o avtorju je govoril dr. Cene Avguštin).

Navadno je nagrade porabil za barve in platno, zato jih je skušal pred domačimi utajiti. Spominja se, kako ga je nekoč »izdal« domači radio. Z izumiteljstvom, prav tako kot s slikanjem, po upokojitvi seveda ni prekinil.

France Kreuzer samostojno ni veliko razstavljal, skupinsko pa se je z vmesnimi presledki pojavljal vse od prve Dolikove razstave maja 1946 v prostorih otroškega vrtca na Jesenicah.

Med vojno je bil Kreuzer partizan. Toda tudi kot partizan ni pozabil na slikanje. V Cerknem je slikal kulise za partizansko gledališko dejavnost na osvobojenem ozemlju. Tam še vedno hranijo tudi njegove prve diplome za smučarske tekme.

Danes je Kreuzerjevo glavno izrazilo olje, vendar se lahko predstavi tudi z zelo uspelimi akvareli. Kaj pa bi dosegel, če bi gojil risbo, za katero je kazal tako veliko nadarjenost, lahko ugibamo.

Udeleženci planinske slikarske kolonije na Vršiču 1975 – od leve proti desni: Tone Tomazin, Peter Adamič, Nika Hafner, France Kreuzer, Joža Varl (predsednik društva), Stane Bricman, Janko Korošec, Rudi Reichman in Pavle Lužnik – odsoten Janez Ambrožič

KULTURNI SPOMENIKI GORENJSKE

KRANJ

Na skalnatem pomolu, ki sta ga izoblikovali Sava in Kokra, ob stikališču prometnih poti, ki so se prek Save usmerjale na jug in jugozahod, se je že zgodaj razvilo naselje. Morda si je človek na vrhu prepadnih sten kranjske ploščadi poiskal varno zavetje že v mlajši kamni dobi, saj so bili najdeni bogati naselbinski ostanki iz tega časa v neposredni bližini Kranja na podobno oblikovanem pomolu, kakršen je kranjski — pri vasi Drulovka ob Savi. Zanesljivo pa je bil Kranj naseljen v starejši železni dobi v prvem tisočletju pred našim štetjem, ko so si najstarejši po imenu znani prebivalci naših krajev Iliri postavili na tleh današnjega starega dela mesta naselbino. Za njimi pridejo Kelti, ki so bržkone dali kraju ime Carnium, njim sledijo Rimljani in v dobi preseljevanja ljudstev Vzhodni Goti in Langobardi in končno naši predniki Slovani. Staroslovansko naselje se je razporedilo na področju današnjega glavnega trga. O velikosti naselbine govori bogato grobišče okrog župne cerkve, kjer so arheologi iz Kranja in Ljubljane odkrili v zadnjih letih več kot 1000 grobov.

Od 11. stoletja dalje je bil Kranj sedež mejnega grofa Kranjske in tako najpomembnejši kraj v deželi. Zato upravičeno domnevamo, da je v tem času obstajala na pomolu večja naselbina, v okviru katere se je zaradi ugodne prometne lege razvilo tudi tržišče, podobno kot v mnogih drugih vidnejših naseljih takratne Evrope. Sestavni del Kranja je bil v tistem času tudi grad mejnega grofa ali krajiščnika. Stal je na robu savske globeli nad prehodom čez Savo, nekje v bližini današnjega gradu Kieselstein. K rasti in razvoju naselbine je veliko prispeval tudi sedež prafare s cerkvijo, ki je skoraj zanesljivo stala na mestu današnje cerkvene stavbe in jo je obkrožalo pokopališče.

Gospodarski razvoj, ki se je konec 11. stoletja začel uveljavljati v zahodni Evropi in je v 12. stoletju zajel tudi Vzhodne Alpe in z njimi tudi slovensko ozemlje, je privedel do nastanka mest in meščanstva. Kot samostojna veja gospodarstva se je izoblikovala poklicna obrt s središči v meščanskih naseljih. Te sklenjene naselbine obrtnikov in trgovcev so običajno ustanavljali veliki zemljiški gospodje. Ker mesta niso bila le središča menjave dobrin v določeni agrarni okolici, temveč običajno tudi pomembna prometna vozlišča in zaradi obzidja, ki jih je obdajalo, tudi odlične obrambne postojanke, jim je ustanovitelj podeljeval posebne pravice, ki naj bi jim zagotovile nemoten gospodarski razvoj.

Kranj se prvič omenja kot mesto leta 1256. O kranjskih meščanih pa nam govore viri že leta 1221. Ustanovitelji mesta so bili po vsej verjetnosti grofje Andeški, ki so že sredi 12. stoletja postali namestniki mejnega grofa na Kranjskem in jim je poleg lastne posesti s središčem v Kamniku pripadal tudi službeni krajiščnikov fevd okrog Kranja. Od Andeških je mesto prešlo tudi svoj grb.

Mestna naselbina je začela rasti, ko je mestni gospod razdelil zemljišča na pomolu med nove naseljence — obrtnike in trgovce

iz gospodarsko razvitejših srednjeevropskih in verjetno predvsem iz koroških mest. Koroška mesta, ki so bila že od vsega začetka povezana z važnimi trgovskimi potmi, so se začela razvijati stoletje prej kot npr. mesta na Štajerskem ali Kranjskem. Zato so imela obenem z južnonemškimi mesti pomemben delež tudi pri izoblikovanju njihove urbanistične podobe. Tržni prostor v Kranju ali v Škofji Loki je npr. po svoji talni zasnovi močno podoben trgu v Brežah na Koroškem, razdelitev cestne mreže pa spominja na bavarska pa tudi na nekatera zahodnočeška mesta (Freistadt, Neustadt, Kemnath, Neumarkt, Domažlice itd.).

Zemljiški delci, na katere so ob ustanovitvi mesta razdelili prvotno podložniško zemljo na kranjskem pomolu, so si bili med seboj močno podobni, prav tako kot zemljišča v dobi kmečke kolonizacije, ki so jih v visokem srednjem veku zemljiški gospodje razdeljevali na novo naseljenim kmetom. Zato se ne smemo čuditi, če so si bile tudi prvotne meščanske hiše po merah in po obliki med seboj sorodne. To pa ne velja samo za Kranj, temveč za vso Slovenijo, pa tudi za ostale evropske dežele, kjer so fevdalci ustanavljali nova mesta.

Najstarejše meščanske hiše so bile pravokotne oblike. Proti cesti ali trgu so bile obrnjene s svojo ožjo stranico in čelom, ki mu je dala trikotno obliko dvokapna streha. Med posameznimi hišami so bili presledki, kamor se je otekal dežev-

nica, služili pa so tudi kot svetlobni jašek in za zasilni dohod na dvorišče. Kako je bila urejena notranjščina meščanske hiše smo natančneje opisali že pri Radovljici.

Zunanja podoba meščanske hiše in njene tlorisne sestavine se presenetljivo ujemajo s prostorsko ureditvijo kmečkih hiš iz časa že omenjene kolonizacije. Prav v tej vidimo dandanes neposreden vzrok, da so se ob vedno bolj rastoči agrarni produkciji poleg kmečkih naselij razvila tudi središča trgovanja in obrti — mesta. Hiše, ki so se nam ohranile v starih kolonizacijskih vaseh, kot so Breg pri Savi, Bitnje pri Kranju, Predtrg pri Radovljici itd., močno spominjajo na stare meščanske hiše, kakršne poznamo npr. iz Florjanske ulice v Ljubljani ali na Linhartovem trgu v Radovljici. Zaradi spremenjenega načina gospodarjenja se je v mestih spremenila le lega hišnega vhoda in položaj stanovanjskih oziroma delavniških prostorov. Zato upravičeno domnevamo, da je bila preprosta, a smotrno oblikovana kolonizacijska kmečka hiša, ki jo pozna takratna fevdalna Evropa, neposredna prednica zgoraj opisane in prav tako po vsem evropskem prostoru razširjene meščanske hiše. V kasnem srednjem veku, v dobi renesanse in tudi kasneje je meščanska hiša doživela velike spremembe, ki so po eni strani močno obogatile njeno zunanjo in notranjo podobo, po drugi strani pa v precejšnji meri zabrisale njen prvotni značaj.

Kranj v Valvasorjevi dobi (1689)

Kranj sredi 17. stol. z mostom čez Savo, gradom in župno cerkvijo (Merian, 1649)

Kranj sredi 17. stol. z rožnovensko in pungerško cerkvijo ter spodnjimi mestnimi vrati (Merian, 1649)

Kranj sredi 17. stoletja s kapucinskim samostanom (na levi) in zgornjimi mestnimi vrati (Merian, 1649)

Z nastankom obrambnih naprav, cerkva (župna cerkev iz 15. stoletja, cerkev na Pungertu iz zadnje četrtine 15. stoletja, rožnovenska cerkev iz zgodnjega 16. stoletja) in zvonikov, plemiških in meščanskih dvorcev (Mestna hiša iz 16. oz. 17. stoletja, Pavšlerjeva hiša na Titovem trgu iz 16. in 18. stoletja), ki so se poleg številnih, a skromnejših meščanskih bivališča razporedili po mestnem prostoru, je zrasla tista podoba Kranja, ki nam jo je v svojem bakrorezu iz leta 1649 ohranil znameniti topograf Merian in ki je tako popolna in enkratna, da jo najdemo celo v novi faksimilirani izdaji najboljših Merianovih bakrorezov ob strani najodličnejših evropskih mest.

200 let kasneje je nastala Wagnerjeva litografija Kranja (1842), v dobi, ko je mesto vedno bolj izgubljalo svojo srednjeveško podobo in začelo rasti prek meja, ki so jih Kranju začrtali obrambni zidovi.

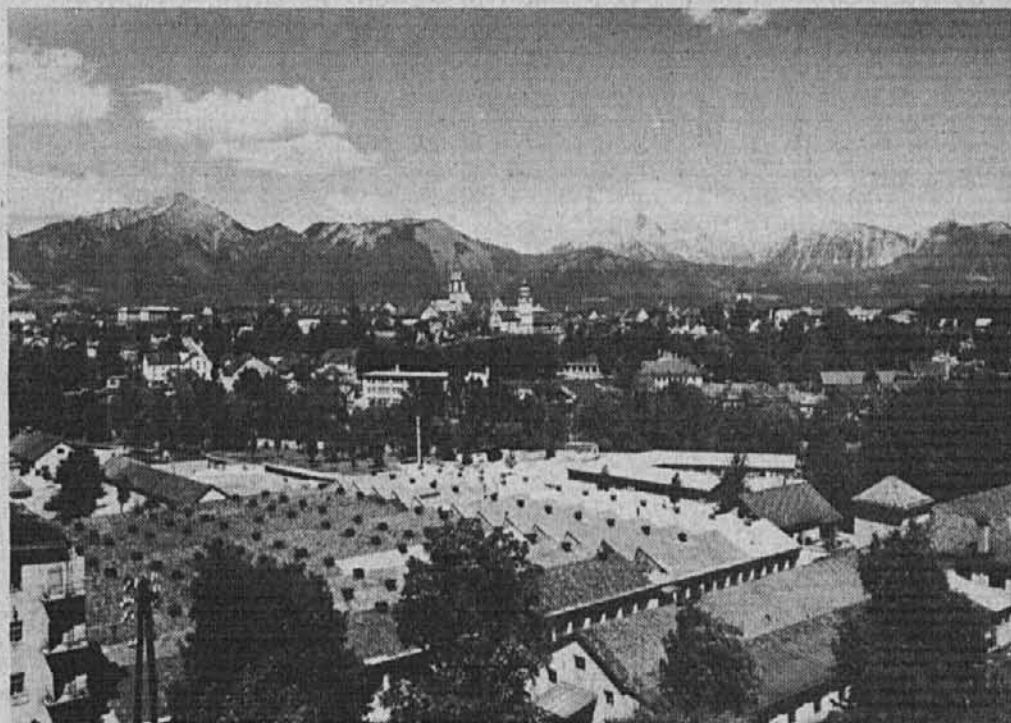
Kranj je v današnji dobi nekajkrat presegel svoj nekdanji obseg. Industrializacija, ki se je začela že v 20. letih našega stoletja, je uvrstila mesto med najhitreje rastoča naselja na Slovenskem. Nove mestne soseske nastajajo na Zlatem polju, Planini, ob Vodovodnem stolpu, na Primskovem, v Stražišču in drugod. Vendar tudi stari del mesta ne ostaja ob strani: razvil se je v enega najbolj živih trgovskih centrov pri nas, ne da bi pri tem pozabil na bogato dedščino nekdanjih dob, s katero se na sprehodu skozi mesto srečujemo ob vsakem koraku.

Kranj — Titov trg, hiša št. 18 — Pavšlerjeva hiša — arkadno dvorišče z renesančnimi in baročnimi arkadami

Kranj — mestna hiša, stebrišča iz zgodnjega 16. stol.

Kranj po osvoboditvi z industrijskimi objekti v ospredju

PREGLED ARHEOLOŠKIH NAJDB IN NJIHOV POMEN V RADOVLJIŠKI KOTLINI DO KONCA ZGODNJEGA SREDNJEGA VEKA

NADALJEVANJE

Podoba našega obravnavanega področja se v času prodiranja in kasneje vključitve v imperij, ne spremeni mnogo. V zvezi s prodiranjem rimskih vplivov, omenili smo že, da se ta proces začne v 2. stol. p. n. š. z ustanovitvijo kolonije Aquileie, lahko računamo predvsem po poti čez baški prelaz iz Doline Soče. Zdi pa se, da je ta pot prej služila za potrebe menjave in trgovine kot strateškemu namenom. Tem zadnjim namenom sta bolj služili poti po Kanalski dolini in čez Predel. Prehod preko Predela je potekal po eni varianti mimo Tolmina, po drugi pa ob Nadiži skozi Kobarid (A. Melik, Dela Inšt. z. geogr. SAZU 1, 1950, 80 SS.). Večja prednost se daje smeri preko Kobarida. Kraji ob obeh variantah — Sv. Lucija (Most na Soči), Kobarid, Tolmin, Bovec — imajo bogato prazgodovinsko tradicijo in tudi nekatera krajevna in druga imena na tem področju imajo predrimski izvor.

Ta prometna žila, ki je aktualna tudi danes, vodi na trbiško razvodje in se tu združuje s t.i. »poševnim« alpskim prehodom, držočim ob Beli navzgor skozi Železno in Kanalsko dolino, potjo, ki se ob prevalu čez žabniško razvodje spusti v tesno prečno dolino ob Ziljici in pride v Podravje ter naprej v Vzhodne Alpe. Kanalska in predelska pot sta bili nedvomno glavni in osnovni komunikaciji po katerih je rimski gospodarski ter politični vpliv prodiral v Noriško kraljestvo, ki je v času teh dogajanj imelo center v okolici Vrbskega jezera in na današnji Gosposveti. Za bohinjski kot in Radovljiško kotlino pa je v času zgodnjih antičnih zvez in vplivov, ko se bodoči centri izžarevanja rimske politične, gospodarske in duhovne dominacije v širšem jugovzhodnoalpskem prostoru še niso pojavili oz. so bili še v zametkih, prioriteta in najrazumljivejša povezava preko južnih bohinjskih gora.

Natanko kdaj in v kolikšni meri so se te vezi pojavile, dandanes še ne moremo točno odgovoriti. To je zvezano na eni strani s premalim poznavanjem že obstoječega gradiva — vse najdbe, ki jih doslej poznamo so naključne, premalo dokumen-

tirane in premajhnega obsega — in na drugi strani s problematiko, vezano na naselbini na Dunaju pri Jereki in Ajdovskem gradu. Kot smo že omenili, imamo na teh dveh naselbinah — predvsem velja to za Ajdovski gradec — izpričano kontinuiteto od starejše železne dobe preko latena v rimsko in kasnoantično obdobje. Vendar je glede na izredno plitvo kulturno plast v obeh primerih stratigrafski odnos med temi obdobji nejasen. Tako Schmidova kot Gabrovčeva in Valičeva izkopavanja so dala najdbe, ki so med seboj tako pomešane, da jih moremo ločiti le na podlagi tipologije in kulturne pripadnosti. Važna je tudi velika konservativnost, ki se pokaže predvsem v zvezi s tistim materialom, ki je etnično pogojen. Pomembna je kontinuiteta v rimsko obdobje.

Okoliščine v zvezi s tem so nam sicer še vedno nejasne in je verjetno prišlo do določene prekinitev naseljenosti, vendar pa nam najdbe iz Brencetove-Završnik-Mencingerjeve, Pečnikove in Windischgraet-zove zbirke govorijo, da se je življenje brez večjih zastojev nadaljevalo. To je verjetno bilo vezano z železarsko dejavnostjo. Eventuelni prekinitev, o katerih bi morda lahko pričali sledovi žganine in hišnega lepa na omenjenih naselbinah, sta bili možni predvsem v času panonskega upora — 6 do 9 — ali v obdobju priključitve Noriškega kraljestva kot province imperiju v času Klavdija, sredi 1. stol. n. š. Kontinuiteto nam izpričujejo v glavnem numizmatične najdbe rimskih novcev. Ta je najjasnejša na Ajdovskem gradu. Od tod (A. Müllner, Geschichte des Eisens, 1909, 84 ss.) poznamo primerke Augusta — 27. p. n. š. do 14 n. š. — Tita — 79 do 81 —, Hadriana — 117 do 138 —, Faustine — 140 do 175 —, Galiena — 253 do 268 —, Constantiusa — 337 do 361 — in Constansa — 337 do 350. S področja Ajdovskega gradca in ožje okolice je znanih preko sto najdenih rimskih novcev. Od teh jih je bilo 92 registriranih v jenskem tehniškem muzeju, okoli 30 pa jih je v privatnih zbirkah. Manjše najdbe novcev poznamo še iz Dunaja pri Jereki, Babne gore, Bled-Grad, Bled-Zaka, Bled-Želeče, Rodin, Javornika, Jesenic in Hrušice. Značaj — depo, grobišče, naselbina —

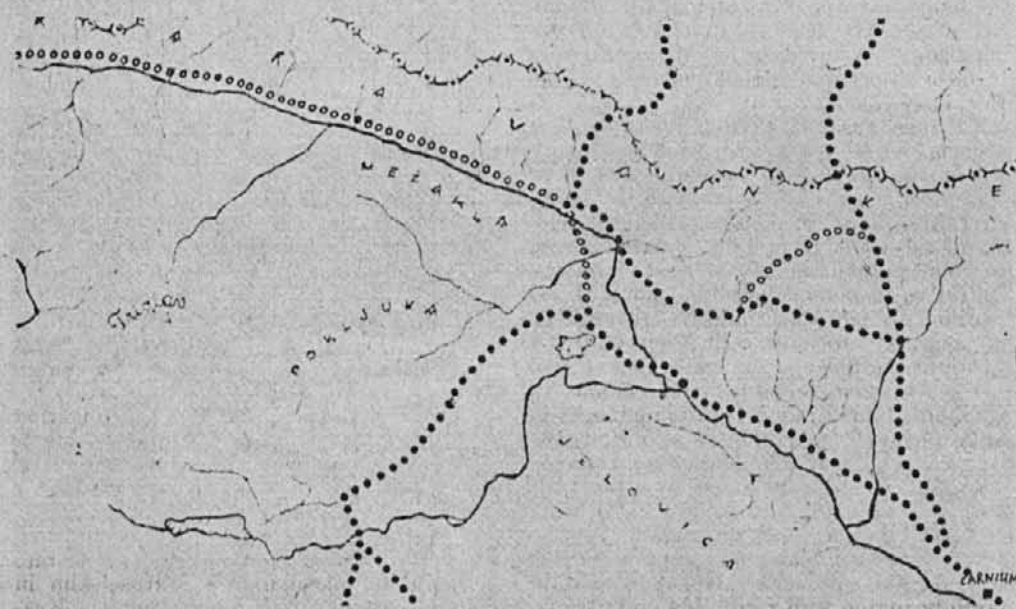
je v večini, predvsem manjših najdb, nejasen.

Med doslej znane rimske stavbno-naselbinske komplekse zgodnejšega obdobja lahko štejemo danes zanesljivo le ostanke hiše z Bleda-Želeče in utrjeno villo-rustico z Rodin. Na Rodinah imamo primer preprostejše a tipične rimske kmetije kakršne sicer poznamo v Panoniji. Med najdbami imamo keramiko domače izdelave, importirano italško keramiko — t.i. terro sigilato —, železen nož latenoide oblike, morsko školjko in kose železne žindre. Pomembna je tudi najdba oljenke z reliefno opodobitvijo Pegaza. To gradivo stavlja nastanek in življenje posestva v 2. stol., če že ne v konec druge pol. 1. stoletja. Sistem dvojne obrambne obzidja in vmesnega vodnega jarka, pa izpričuje življenje še v 3. in morda celo 4. stoletju.

Splošno poselitveno sliko v rimskem obdobju pa nam najbolje kažejo najdbe grobov. V kronološkem pogledu so grobovi zastopani od 1. stoletja dalje in jih najdemo v bližini komunikacijskega ožila. O prisotnosti italških priseljencev lahko, več ali manj, le ugibamo. Znana in izpričana resnica je, da podnebne razmere priseljencem pri nas niso preveč ugajale. Verjetno je bila večina na strani staroselcev. Osnova gospodarstva in trgovine je bila, poleg železarstva, predvsem živinoreja — z notranje-alpskega področja so izvažali največ sira, ki so ga poznali okoli dvajset vrst, kožuho-vino, usnje, živino, les, vosek, med in slavno noriško železo in jeklo.

Po stabilizaciji razmer na področju današnje Slovenije se radovljiška kotlina nedvomno odpre tudi proti jugovzhodu. Temu je bil glavni vzrok nedvomno pojav državne uniformiranosti, ki je dala svoj pečat vsem novo pridobljenim predelom imperija; enim bolj, drugim manj. Nastalo je omrežje cest, ki so se držale v večini primerov starejših že znanih prazgodovinskih tras. Pri nas imamo v tem času naslednjo sliko cestnih povezav (karta 6). Glavna prometna žila je potekala, navezujoč se na že omenjeno pot iz Posočja, preko Ajdovskega gradca, Jereke, Gorjuš in Koprivnika na Pokljuko. Od Bleda dalje trasa te poti poteka v smeri Želeč, Ribnega, Radovljice, Predtrga, Mošenj, Brezij, Ljubnega, Nakla, Kokrice, Luč, Predoselj do Bobovka, kjer se je spojila s cesto, ki je prihajala od Kranja navzgor na Ljubelj in Koroško. Druga trasa, ki je prav tako odcep ljubeljske ceste je potekala v naslednji smeri: iz doline Tržiške Bistrice se je nekje v okolici današnjega Tržiča odcepila proti zahodu, proti Slatni, Begunjam, Poljčam, Rodinam, od tod verjetno mimo današnje Vrbe proti Zirovnici, Potokom, čez prelaz za Gradiščem nad Sotesko na Koroško Belo. Od tod je, po prečkanju sedla za Kresom, en krak je verjetno zavil desno proti Javornškemu Rovtu in Medjemu dolu na Koroško, drugi pa naj bi se nadaljeval po Gornjesavski dolini na Korensko sedlo in Podklošter.

Problematika v zvezi s to drugo traso je na nekaterih odsekih še odprta in zahteva temeljite terenske topografske raziskave. Obstaja verjetnost, da sta bili v rabi tudi pot po dolini Drage na Ljubelj in pa relacija med Bledom ter levim bregom Save Dolinke v okolici Javornika. Glede prioritete posameznih smeri in povezav moremo reči, da obe glavni, tu navedeni trasi opravičuje stanje in razmere v obdobju kasne antike.

Karta 6 — Pregled tras rimske ceste (J. Meterc)

Celotnemu jugovzhodnoalpskemu prostoru in s tem tudi dolini med Karavankami in Julijskimi Alpami, je v času kasne antike dal pečat sistem utrdb alpskih zapor — Clavstra Alpium Iuliarum. Sistematično ta sistem na Visoki Gorenjski še ni raziskan. Omenjata se možnosti za obstoj utrdb v okolici Rateč in Kranja, vendar pa imamo danes znane ostanke jasno izpričane le v Bohinju na Ajdovskem gradu in na Gradišču nad Sotesko pri Potokih. Glavna naloga obeh kompleksov je bila, da sta varovala in nadzirala prehod po obeh savskih dolinah in istočasno v zvezi z že navedenimi komunikacijami kontrolirala promet. Pri natančnejšem opazovanju pa lahko opazimo, da gre v obeh primerih za skrbno izbrani in strateško pomembni točki, ki sta v bistvu vsaka po svoje skoraj povsem zapirali in kontrolirali obstoječe komunikacijsko omrežje.

Na Ajdovskem gradu temu obdobju pripada razmeroma dobro ohranjeno obzidje. Že Schmid ga je stavil v sklop kasnoantičnih zapor. Floris je podolgovat, hribu prilagojen, mnogokotnik. Jugovzhodni vogal je bil utrjen s stolpom, medtem ko za ostale to ni sigurno. Po Morlotovem načrtu naj bi bila ena vrata na zahodu, druga pa na vzhodu, kjer ima Schmid vrisan stolp. Novčne najdbe segajo od Avgusta do Constancija. Medtem ko za Ajdovski gradec, glede na velikost naselja, lahko domnevamo, da je bil po potrebi zavetišče prebivalstva — refugij —, za Gradišče nad Sotesko glede na dimenzije to ne moremo trditi. Problematiko v zvezi z Gradiščem in stanjem na levem bregu Save Dolinke bomo poskušali nakazati v naslednjem poglavju.

Razmere na našem področju v času kasne antike 4. in 5. stoletja, ki se zrcalijo v nekaterih najdbah, so še razmeroma nejasne. Prebivalstvo je v glavnem živelo v ravninskem predelu ob poteh in cestah, kar je za to obdobje na splošno značilno. Močnejšo koncentracijo je čutili v Bohinju in okolici Bleda. Razmere na levem bregu Save prav tako izpričujejo močnejšo naseljenost kot v prazgodovini. Predvsem je zanimiva naldba iz Most pri Žirovnici (sl. 18). Ker so bili tu najdeni trije obdelani kamniti bloki, ki so očitno sestavni del neke večje antične — rimske arhitekture, morda lahko v bližini pričakujemo tudi naselbino. Vendar so bili ti bloki, v položaju v katerem so bili najdeni, brez dvoma v sekundarni legi.

Za področje v okolici Jesenic pa je treba opozoriti na izvajanja S. Tušarja v Muzejsko-zgodovinskem vestniku, kjer leta domneva, da je na tem področju prišlo do precejšnjih konfiguracijskih sprememb terena in bodo zato potrebne za pravilno razumevanje razmer temeljite geološke raziskave. Nazadnje naj opozorimo še na prisotnost refugijev, kot sta Ajdna in Gradišče v dolini Drage nad Begunjami.

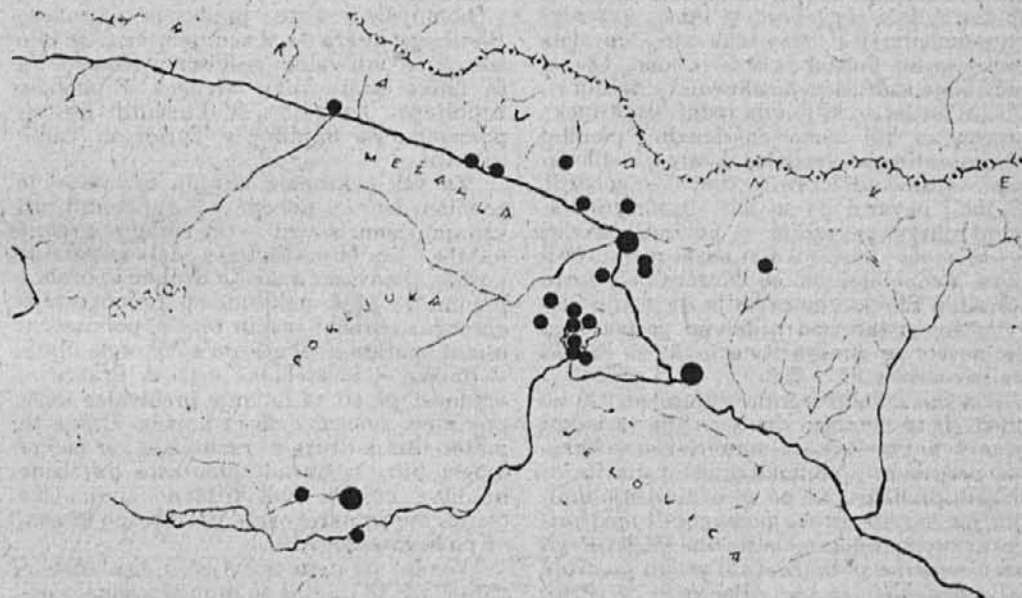
VIII.

Rimljani so vedeli, od kod grozi Italiji največja nevarnost: na kraških vzpetinah so konec četrtega stoletja dokončno zgradili sistem alpskih zapor — zid z obrambnimi stolpi — Clavstra Alpium Iuliarum, ki je potekal od Tarsatice — Reke na sever proti Emoni — Ljubljani, a je pri Rakitni ostro zavil na zahod proti Nauportusu — Vrhniku. Ruševine tega zidu, ki so verjetno največja gradbena ostalina vseh časov na slovenskih tleh, so nima pričati zadnjih poskusov rimskega imperija, da prav na pragu Italije zaustavi prodirajoča barbarska ljudstva.

Toda že prve velike selitve Vizigotov — Zahodnih Gotov v začetku 5. stol. te utrdb niso mogle vzdržati, kot Zahodnih Gotov ni zadržalo niti obzidje Rima, ki so ga leta 410 na tej selitvi proti zahodu oplenili. Sledov te selitve na našem ozemlju ne poznamo.

Razločnejše pa so sledi hunskih konj. Huni so leta 452, ko so pod vodstvom Atile odjezdili na roparski pohod v Italijo, požgali nekatera takrat cvetoča antična mesta na slovenskem ozemlju, med njimi tudi Emono. Plasti žganine in ruševin pod temelji današnjega mesta govore o osvajačih, čeprav nam o njihovi noši, navadah, vojaški oprepi ne povedo ničesar. Le o njihovi bojni sreči, ki so jo počastili z velikim ognjem, vemo nekaj več... Pa tudi o žalosti Emoncev.

In nato je sledilo v rimskem cesarstvu še to, kar so prebivalci provinc že dolgo občutili na svoji koži: ko je germanski poveljnik Odoakar leta 476 odstranil s prestola zadnjega rimskega cesarja Romula Augustula, je evropski del države tudi uradno propadel. Vzhodni del cesarstva, s prestolnim mestom Konstantinopolom, kasnejšim Bizancem, pa je svoje življenje podaljšal še za tisoč let in se ni nikoli odpovedal dediščini zahodnega dela nekdanjega imperija.

Karta 7 — Razprostranjenost najdb iz dobe preseljevanja narodov iz zgodnjega srednjega veka (J. Meterc)

Prav zato je tudi cesar Zenon poslal mladega Teodorika, poveljnika germanskih Ostrogotov — Vzhodnih Gotov, ki je bil vzgojen na cesarskem dvoru po rimskih šegah, z njegovim ljudstvom v Italijo z nalo, da Odoakarju odvzame oblast.

Ostrogoti so krenili na pot iz Spodnjega Podonavja in prek današnje Slovenije prišli v Italijo, kjer so v treh spopadih Odoakarjevo vojsko res premagali. Ustanovili so — 493. leta — italjsko kraljestvo Ostrogotov, v katerega mejah je bilo tudi ozemlje na prehodu z Balkanskega na Apeninski polotok.

Iz tega časa, iz prve polovice šestega stoletja, pa so v Sloveniji arheološke najdbe številnejše in bolj zgovorne. Kot prvo moramo omeniti veliko grobišče na Lajhu v Kranju, na savskem bregu, kjer so pokopavali svoje mrtve prebivalci naselbine na skalnem pomolu skozi vse šesto stoletje. Takrat se je pomen naselbine povečal, saj imamo v delu brezimnega ravenskega kozmografa zapisano celo njeno ime — Carnium. Ta pisec je zapisal še neko drugo ime — Atamine, kar je jezikovno enako Ad Emonam — pri Emoni. Na to ime bi morda lahko navezali tudi grobišče iz obravnavega časa v Dravljah. Kakor na kranjski nekropoli, so tudi tu številni grobni pridatki, ki so značilni za Ostrogote, deloma pa tudi za staroselce, prvotne prebivalce dežele, med katere so bile poslano ostrogotske vojaške posadke. Nekaj značilnih najdb poznamo tudi z grobišča pod utrjeno naselbino na Rifniku pri Celju.

Zaradi bojev z bizantinsko vojsko v Italiji so morali Ostrogoti, da bi se uspešneje branili, vse bolj krčiti svojo posest. Tako je tudi naše ozemlje za nekaj let prišlo pod bizantinsko oblast, dokler si niso vzhodnega dela prilastili Langobardi in ga priključili svojemu panonskemu ozemlju — leta 548. Zato so za drugo polovico šestega stoletja v Sloveniji značilni in vodilni langobardski pridatki iz grobov. Carnium — Kranj je ohranil svojo pomembno strateško vlogo. Sedaj je bila tu langobardska vojaška posadka, katere mrtvo stražo — grobove bojnikov, je zemlja skrivala vse do začetka našega stoletja. Langobardom pripadajo tudi predmeti z Gorjancev — Orehek, Pendirjevka, Vratolom —, zanesljivo pa najdbe z Vinjega vrha pri Beli cerkvi in Svete gore nad Vačami, nekateri predmeti iz Rifnika pri Celju in morda tudi iz Podmelca v Baški grapi. Pa tudi posamične najdbe z drugih najdišč, ki jih etnično ne moremo opredeliti, so uporabljali prebivalci tega časa.

Germani — Ostrogoti in Langobardi — niso bili edini prebivalci naše dežele v šestem stoletju. Tu so še vedno živeli staroselci, navezani na zemljo, ki je bila njihovo edino bogastvo. Upali so, da bo kmalu minila vihra preseljevanja, da se bodo v pričakovanem miru vrnili v doline in znova izkrčili opustelo zemljo. Na nakitu teh ljudi, ki ga poznamo v največji meri iz grobišč v Kranju, na Bledu — Pristava — in Rifniku pri Celju, so vrezani številni krščanski simboli; ne samo krščanska vera ampak tudi krščanska cerkvena organizacija se je v teh nemirnih časih ohranila in je verjetno nadomestila propadlo državno oblast. Arheološka raziskovanja so obogatala in osvetlila tudi to problematiko, saj sta bili prav pred nekaj leti na pribežališču — refugium — nad Vranjem pri Sevnici odkriti dve starokrščanski cerkvi iz 5.—6. stoletja, med njima ena s škofovskim sedezem.

Langobardi pa so se leta 568 napotili v Italijo in v naslednjih desetletjih so začeli ob vojaški pomoči Avarov prodirati na to področje Slovani.

Dve desetletji po odhodu Langobardov v Italijo — 568 — so se v Vzhodne Alpe in zgornje Posavje začeli naseljevati Slovani. Razrušena so bila stara škofijska središča v Virunumu na Gosposvetskem polju, Teurniji — St. Peter im Holz, Aguntum — Lienz, Poetoviju, Celei, Emoni. Končano je bilo življenje na naselbinah s staroselskim in deloma germanskim prebivalstvom v Kra-

(Nadaljevanje na 10. str.)

nju, na Rifniku, Bledu in drugod. Zrastli so novi zaselki, začelo se je novo življenje v novidomovini.

Ta domovina je bila mnogo večja kot današnje ozemlje Slovenije. Segala je daleč na sever prav do Donave. Skozi stoletja pa se je prvotno slovansko narodnostno ozemlje, ki je merilo okrog 60.000 kvadr. kilometrov, zaradi nemškega političnega osvajanja zmanjšalo na približno 24.000 kvadr. kilometrov.

Langobardski zgodovinar Pavel Diakon je v svojem delu *Historia Langobardorum* opisal tudi spopade, ki so jih prodirajoči Slovani bili s sosedi. Tako so se konec šestega stoletja spopadli v zgornji dravski dolini, v okolici antičnih mest Teurnije in Agunta, z Bavarci, ki so od zahoda prodirali v alpski prostor — 593 do 595 —. Prav tako so iz časa okrog 600 znani avaroslovanski vpadi v Furlanijo, v mejno langobardsko vojvodstvo. Prebivalci teh krajev so se zatekali v utrjene naselbine kot so Kormin, Neme, Osoppo in druge, ki so sestavljale langobardski limes, katerega najpomembnejša strateška in upravna točka je bil Forum Iulii — Cedad. Ob tej meji se je tudi ustavila slovanska naselitev. Pa tudi v Istro, ki je bila tedaj bizantinska posest, so bili usmerjeni številni plenilni pohodi, ki so se jih poleg Avarov in Slovanov včasih udeleževali tudi Langobardi. Najbolj nevarni pa so bili alpskim Slovanom njihovi zavezniki — nomadski Avari —, ki so se naselili v Panonski nižini. Njihove nadoblasti so se Karantanci hitro otresli, a Slovani na ozemlju današnje Slovenije so ostali pod njihovim gospodstvom vse do konca osmega stoletja, ko so Franki strli avarsko moč — 796.

Usoda romaniziranih staroselcev, ki so preživeli to nemirno dobo, je bila vsekakor negotova. Po slovanski naselitvi so se ohranili predvsem v oddaljenih krajih in višinskih predelih. Ko pa se je življenje umirilo, so se postopoma porazgubili med prišleki, katerim so zapustili mnogo antičnih imen mest in vód. Slovani so jih po svoje preoblikovali — npr. Poetovio v Ptuj, Celea v Celje, Carnium v Kranj, Savus v Sava, Sontius v Soča, itd. —. Pa tudi nekateri pastirski izrazi v slovenskem jeziku imajo starejši koren, še celo iz prazgodovinskega časa. O tujcih med Slovani govore tudi krajevna imena kot Laško, Laška vas, Lahovče — še v večjem številu pa so se ti prebivalci, imenovani Vlahi, ohranili med ostalimi južnimi Slovani.

Kjer pa so naleteli Slovani le na ruševine zidanih stavb, so nastale zgodbe o Ajdih, velikanih, ker Slovani niso verjeli, da so v tako velikih hišah prebivali ljudje običajne velikosti. Tako so menili, ker so bila njihova bivališča prizemna, lesena in majhna. S tem v zvezi so nastala tudi imena krajev kot Ajdovščina, na mestu antične utrdbe Castra in rimskega grobišča v Ljubljani, Ajdovska jama, pri nas Ajdna in podobno. Z imenom »gradišče« pa so označili mnogo vzpetin, ki so imele na svojem vrhu odtisnjene sledove človeškega bivanja, v prvi vrsti iz prazgodovinskega obdobja.

Življenje pa je teklo dalje. Z vladarjem Samom — 623 do 658 — se je v Srednji Evropi pojavila, nasproti frankovski državi na zahodu in avarski dominaciji na vzhodu, široka slovanska plemenska zveza, v katero so se vključili tudi Karantanci. Po Samovi smrti je ta državna ureditev propadla, vendar pa je Karantanija obdržala samostojnost še skoraj sto let. Karantanija je bila najstarejša južnoslovanska državna tvorba. Vendar pa so se začeli nad Vzhodnimi Alpami zbirati črni oblaki. Avarom je bil potreben plen, ropanje je bilo sestavni del njihovega življenja. Vse pogostejše so pustošili slovanske pokrajine. Začeli so vpadati v Karantanijo. Zato je leta 743 karantanski knez Borut prosil za pomoč Ba-

varce. Ti so resnično odvrnili avarsko nevarnost, kar pa so Karantanci drago plačali. Prišli so pod oblast Bavarcev in hkrati pod žezlo frankovskega vladarja. Notranjo samostojnost so za nekaj desetletij še ohranili, saj iz tega časa poznamo domače kneze kot Gorazda, Hotimira, Pribislava, Semika, ki so bili izvoljeni in ustoličeni na knežjem kamnu pri Krnskem gradu ob navzočnosti kosevov in kmečkega ljudstva. Z uporom Ljudevita Posavskega — 819 do 822 —, ki so se mu pridružili tudi Karantanci in drugi alpski Slovani, pa je bilo konec tudi notranje samostojnosti. Vzhodnoalpsko ozemlje je bilo razdeljeno na mejne grofije, v katerih so imeli prvo besedo frankovski fevdalni gospodje.

Arheološke najdbe alpskih Slovanov od 7. do 11. stoletja so številne, a zelo enostranske, ker so raziskana predvsem grobišča. Teh je veliko na Koroškem, predvsem v okolici Beljaka, na Štajerskem okrog Gradca, pa tudi severneje so bila odkrita posamezna večja grobišča kot Koettlach na Semmeringu. V Sloveniji je staroslovanskih nekropol največ v Gornjesavski dolini, v bohinjskem kotu, predvsem pa okrog Blejskega jezera — v zadnjem času je bilo izkopano tudi veliko grobišče v Kranju. Pa še lahko naštevamo: Mengeš, Komenda, Ljubljana, Tolmin... V Furlaniji je najpomembnejše najdišče v Turidi ob Tagli-

amentu. Za vse nekropole alpskih Slovanov je značilen enoten pokop — z obrazom proti vzhajajočemu soncu — in sorodne grobne najdbe. Te predstavljajo del vsakdanje nošnje, predvsem nakit in drobne uporabne predmete. Med nakitom so najpogostejši obsenčni obročki raznih inčic, polmesečni uhani, prstani, redkeje pa so okrogle fibule — broše — in steklene ogrlice. Praktično vrednost pa so za tedanje prebivalce imeli predvsem železni noži in kresila. Resda ta materialna kultura ni raznolika, ker pač ni mogla biti, že zaradi preproste družbene ureditve ne, pa tudi težavne življenjske okoliščine so narekovalle potrebo po kruhu, ne po bogatem nakitu.

Vendar pa nam o življenju alpskih Slovanov vse te najdbe še mnogo premalo povedo. Da bi bila slika popolnejša bi morali poznati tudi tedanje naselbine. Spregovarile bi nam še o bivalnih prostorih, o razporeditvi stavb v naselju, obrtni dejavnosti, o prehrani, o predmetih vsakdanje uporabe... A zaenkrat takšnih naselbin še ne poznamo. Iz preprostega razloga pač. Kjer so se naselili starši, so ostali tudi otroci. Kjer je nekoč bila vas, tam je tudi ostala v času naslednjih rodov. In nove gradbene dejavnosti so vedno znova odstranjevale sledove starejših. A upanje še vedno ostaja.

Najdbe na našem ozemlju iz tega časa nam nudijo naslednjo okvirno sliko (karta 7):

A. Ajdna. Ajdna je nedvomno ena najpomembnejših arheoloških postojank (sl. 18). To je strmo dvigajoči se hrib med vama Potoki in Moste nad cesto Jesenice—Ljubljana (1048). Pod sam vrh Ajdne je možen dostop iz doline, vendar le po zahodnem grebenu, sicer pa tvori njeno vzhodno stran neprehodna skalna stena. Dostop je možen edino le še iz smeri Belščice, od poti, ki gre od Valvasorjevega doma na Koroško Belo. Arheološko zanimiv je predvsem plato, ki se terasasto dviguje in oži na severozahodni strani (sl. 19), tik pod vrhom. Ima obliko trikotnika. Sama lega je strateško zelo utrjena in varovana že po naravi. Na tem platu so vidni ostanki — temelji večjih zidanih stavbnih objektov. Vmes je verjetno tudi cerkev — bazilika — za kar pričajo ostanki polkrožne abside in na skrajni severni — najvišji — točki zidan vodnjak — vodni stolp — štirikotne oblike. Na samem vrhu, vzhodno nad platom, pa je izredno pregledna razgledna točka.

Ajdna je zaradi ustnega izročila, ki je ohranjeno o njej, doslej že marsikomu vzbujala kri, da se je podal iskat skriti zaklad, ki naj bi bil skrit nekje na njej. Razen manjših izkopavanj A. Rjazanceva (A. Rjazancev, *Zelesar* IX/7—8, 1960, 124 s.) je to najdišče še neraziskano. Od najdb nam je znana predvsem keramika, ki jo je našel Rjazancev skupaj z dvema kosoma železa — verjetno okovje vrat — in se danes hrani v tehniškem muzeju železarne Jesenice. Pred drugo svetovno vojno pa je domačin s Potok na Ajdni našel spodnji del antičnega ročnega mlina (sl. 20). Ajdna je s svojimi ostanki že zgodaj — v Valvasorjevem času — vzbujala pozornost in zanimanje, a žal do danes še ni bila deležna pozornosti arheološke znanosti v tisti meri kot zasluži (W. Schmid, *Laibacher Zeitung* No. 175, avgust 1908).

V zvezi z ustnim ljudskim izročilom, o katerega značilnosti je bilo nekaj že rečenega, naj na tem mestu predstavimo zanimivo pripovedno ljudsko pesem, ki je bila zapisana po pripovedovanju Legat Terezije iz Zabreznice:

Slika 18 — Antični izdelani kamni iz Most (J. Meterc)

Slika 18/a — Ajdna (J. Meterc)

Slika 19 — Južni del naselbinskega platoja na Ajdni (J. Meterc)

Ajdovska deklica

I.
Kjer Karavank vrhovi sivi,
ponosno dvigajo se v zrak,
na gori, ki se zove Ajdna,
sezidal grad si je orjak.

II.
Orjak je mož, desetkrat večji in silnejši
od nas ljudi,
na gori živel s hčerko svojo,
tako pri nas se govori.

III.
Od hriba stopil je do hriba,
en sam korak, pa bil je tam;
se nagnil je nad reko Savo,
vodico zjutraj pil je sam.

IV.
Zajemal s 'korcem' je velikim
in pil in pil, za hčerko še,
da si umije bele roke,
mož 'korec' poln zajel je.

V.
A ona šetala se zjutraj
po travnikih se pisanih
in všeč ji bilo je na polju
in njivah s plugom risanih.

VI.
Vračaje se s sprehoda,
k očetu nekdaž tekla je:
'Črvička čudnega sem našla na travniku'
mu rekla je.

VII.
'Domov ponesiva ga atej!
Kako je lep črviček ej!
Po zemlji racal je urno
in travo grizel, ej poglej!'

VIII.
Pa zmajal z veliko glavo
orjak je oče in dejal:
'To ni črviček ljubo dete.
Brž nesi ga nazaj do tal!'

IX.
'To kosce je, ki travo reže,
da z njo živinico redi;
ni, da bi z njim se ti igrala.
V dolino brž ga nesi mi!'

X.
Možiček v strahu trpetaje,
bil skoraj zopet je na tleh;
in vse povedal, kar je videl
in slišal pri orjakihih teh.

XI.
In pravijo, da v gori Ajdni,
še vedno grad visok stoji;
da nihče vanj ne more,
orjakov pa že davno ni.

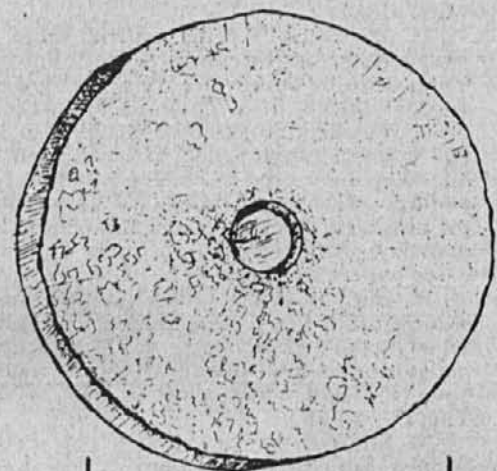
Ta pesem je eden redkih primerov,
poleg imen krajev, ki se je med ljudmi
ohranila do danes in po svoji vsebini priča
o predslavski naselitvi pri nas.

2. Gradišče nad Sotesko pri Potokih.
Nad Sotesko, pri zaselku Potoki, se nad
današnjo cesto in železnico dviguje stoš-
čast hrib z ledinskim imenom Gradišče —
domačini mu pravijo »na Gradiš«. Njegova
lega je bila v preteklosti precej pomembna
(sl. 21). Zapiral in varoval je prehod v
Gornjesavsko dolino po levem bregu Save.
Ostanki poti — ceste, ki je vodila preko
strmega, utrjenega sedlastega grebena,
severno od Gradišča, so še danes vidni.

Na vrhu Gradišča — 728 m — so vidni
ostanki obrambnega obzidja. Utrjeni kom-
pleks ima v osnovi obliko nepravilnega
četrkotnika — trapeza — s približnimi
dimenzijami 50 × 60 m. Zid sam je grajen v
značilni antični zidalni tehniki. Njegova
debelina znaša 0,70 do 0,90 m. Zunanja in

notranja fronta zidu je skrbno zidana iz
grobo obdelanih apnenčastih kamnov.
Vmesna plast pa je mešanica kamenja in
malte — t.i. opus emplectum — (sl. 22).
Ker je vrh hriba, ki ga obzidje obdaja
precej strm, se le-to terenski obliki prilagaja.
Notranji del, ki je terasasto razčle-
njen, se v celoti nahaja na jugozahodni
strani. Oktobra 1. 1959 je A. Rjazancev
kopal na tej lokaliteti. Za predrtim zidom
je našel »živalske kosti, malo proč v zemlji
pa fragment staroslovanske keramike«
(A. Rjazancev, Železar IX/7-8, 1960.
124 s.).

3. Jesenice — Milanov log. Na Jeseni-
cah so na savskem bregu v »Milanovem
logu« po 2. svetovni vojni našli železno
uhljato sekiro (sl. 23). Hrani jo tehniški

Slika 20 — Spodnji del antičnega ročnega mlina z Ajdne (J. Meterc)

Slika 21 — Del ohranjenega obzidja na Gradišču nad Sotesko (J. Meterc)

Slika 22 — Način zidave obzidja na Gradišču (J. Meterc)

muzej železarne Jesenice — inv. št. 605. V
muzej jo je prinesel Ignac Horvat z Jesenic
(A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 257 s., T.
XI/9; A. Valič, Jeklo in ljudje, Jes. zbor. I,
1964, 475 ss.). Gre za tipičen primer slo-
vanske sekire iz 9. do 11. stol. n. š.

4. Jesenice. Ob priliki gradnje bivše ca-
rinarnice na Jesenicah so v dvajsetih letih
današnjega stoletja pri zemeljskih delih
odkrili več staroslovanskih skeletnih gro-
bov (S. Tušar, o.c.; V. Šribar/V. Stare, Ka-
rantanskoketlaški kulturni krog, Ljubljana
1974 — katalog razstave). Gre za neugo-
tovljeno število pokopanih individuumov
katerih kosti so nato pokopali na bivšem
jeseniškem pokopališču. Pri eventuelnih
novih gradnjah v bližini, lahko pričakuje-
mo nove najdbe in bi bilo dobro, da bi
odgovorni krogi na to računali.

5. Dovje. Na Dovjem so bili v bližini
cerkve najdeni slovanski skeletni grobovi
keltaškega kulturnega kroga (P. Korošec,
Zgod. časop., Ljubljana 1961, 175 ss.; V.
Šribar/V. Stare, o.c.).

6. Javorniški Rovt-Pristava. Pokojni
lovec Ivan Noč iz Javorniškega Rovta je v
času pred letom 1963 našel nekje pod Pri-
stavo železno sulico (sl. 24.). Sulica, oz. ost
kopja je najverjetneje slovanskega izvora
in je danes razstavljena v arheološki vitrini
tehiškega muzeja železarne Jesenice.

7. Moste pri Žirovnici. Situacija v zvezi
z znanim grobiščem starih Slovanov o oko-
lišu podružne cerkve sv. Martina v Mostah,
je sledeča:

a) L. 1913 so pri kopanju temeljev za
dvoje upravnih poslopij HC Završnica —
danes Elektro Žirovnica — na parc. št. 7/9,
k.o. Žirovnica, našli skeletne grobove.

b) Po končani 1. svetovni vojni so v
letih 1919/20 omenjeni zgradbi dokončali
in delo, ki ga je vojna prekinila, nadaljevali
na parcelah št. 7/1 in 7/9. Tu so pri kopa-
nju temeljev za delavnice in skladišča prav
tako našli skeletne grobove.

Tem slučajnim najdbam grobov more-
mo pripisati slovanske najdbe zgodnjega
srednjega veka iz »Žirovnice«, ki so še
danes v Narodnem muzeju v Ljubljani in
uhani, ki ima kot najdišče navedene »Mo-
ste« (K. Dinklage, Germanen — Erbe 5-6,
1941, 69 ss., fig. 25, 29, 31, 37; A. Valič, Jeklo
in ljudje I, 1964, 476 s.). Natančnejše loka-
liziranje najdb je danes nemogoče, ker
nimamo potrebnih podatkov, niti grobnih
celot. Na podlagi primerjave sodobnega in
franciscejskega katastra, pa vseeno lahko
napravimo nekaj zaključkov. Pri tem
moramo upoštevati čas in razmere posa-
meznih odkritij in takratno katastersko
situacijo na tem področju. Tu igra važno
vlogo lokacija cerkve sv. Martina. Le-ta je
danes znana kot »žirovniška cerkev«, dasi-
ravno s katasterskega stališča spada pod
vas Moste. Dejansko je cerkev ležala do
graditve HC Završnica — ko so gradili
vodno napeljavo, ki poteka levo od cerkve
in začeli z zidavo upravnih poslopij — več
ali manj na samem, med obema zaselkoma,
vendar precej bliže Žirovnici. Po 1. svetov-
ni vojni so se gradbena dela nadaljevala in
področje okoli cerkve se je počasi zapolnje-
valo.

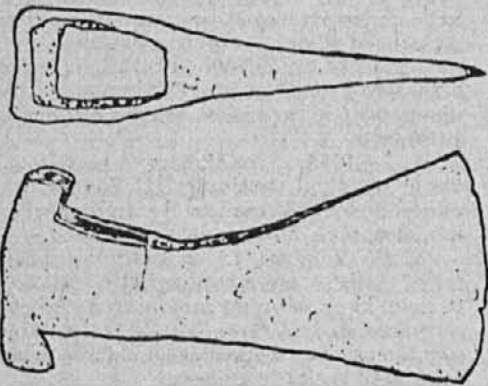
Z nastankom kraljevine SHS, pa se je
spremenila tudi javna uprava in admini-
stracija. Meje med posameznimi zaselki so
bile na novo in natančneje določene in
omenjeno področje je sedaj jasno pripadalo
Mostam. V ta čas sodijo tudi nove najdbe
na parceli št. 7/1 in 7/9. Na podlagi nave-
denega in dejstva, da so bili izvajalci del pri
gradnji centralne tuji — gradila je firma
Redlich & Berger z Dunaja pod vodstvom
ing. Schosbergerja —, ki niso najboljše
poznali razmere v zvezi z mejami med
vasmi, lahko sklepamo, da so predmeti, ki
so vknjiženi v NM Ljubljana pod najdi-
ščem »Žirovnica«, bili najdeni l. 1913 na
parceli št. 7/9; uhan, ki pa je vknjižen pod
najdišče »Moste«, pa v letih 1919/20, na
parceli št. 7/1 in 10/9 (sl. 25).

(Nadaljevanje na 12. str.)

c.) L. 1956 je L. Noč, Moste 4, pri obnovi gospodarskega poslopja — parc. št. 7/4, k.o. Žirovnica — našel v zemlji, tik pod površino zemlje, človeško lobanjo. Drugih delov skeleta in pridatkov ni zasledil.

d.) Po dostopnih podatkih so pred nedavnim pri polaganju električnega kabla za cerkveno razsvetljavo prav tako v predelu med cerkvijo in obzidjem, ki jo obdaja, našli ponovno ostanke skeletnih grobov.

Vse navedene najdbe sodijo v sklop širšega staroslovanskega grobišča okoli cerkve sv. Martina. Kot zanimivost naj navedem pričevanje Jožeta Slamnika iz Žirovnice 50. Le-ta je bil pri gradnji hidrocentrale zaposlen kot prevajalec vodilnemu inženirju. Tako je sodeloval pri delih, ki so se vršila zahodno od cerkve sv. Martina. Tu so pri kopanju temeljev, tik za zahodnim cerkvenim obzidjem našli na grobove. Po podatkih Slamnika je šlo za štirinajst do šestnajst skeletnih grobov, ki so bili, kar je za slovanske grobove tipično, orientirani v smeri zahod-vzhod in so bili položeni v strnjeni vrsti, drug ob boku drugega. Nekateri skeleti so bili precej dobro ohranjeni. Nanje so naleteli v glo-

Slika 23 — Železna zgodnje srednjeveška sekira z Jesenic (po Valiču)

bini okrog 80–90 cm. Po pričevanju moremo predpostavljati naslednje grobne prdatke: železne nože, prstane, zapestnice, uhane, okrogle ploščate fibule — Slamnik v zvezi s tem govori o »urah«.

Skeletni material je Slamnik po nalogu inž. Schosbergerja odpeljal v »dveh koreta« na pokopališče na Breznici — kljub poizvedovanju o tem ni nobene dokumentacije v okviru cerkve —, kjer so jih ponovno zagrebli. Pridatke — najdbe — pa je isti v »škafli«, po navodilu vodje gradnje, odnesel na Landkries v Radovljico. To pošiljko je — verjetno precej okrnjeno, kajti marsikdo si je ob tej priliki izbral predmet za spomin — tedanje glavarstvo posredovalo Narodnemu muzeju v Ljubljani.

8. Najdbe grobov iz območja vasi Moste so znane po pričevanju L. Noča tudi s področja zahodno od kmetije — po domače »pri Rožiču« — že iz druge polovice preteklega stoletja, do prve svetovne vojne. V zvezi s tem moramo omeniti tudi ustno izročilo, ki tolmači te grobove kot ostanke padlih Napoleonovih vojakov, ki so na svojem umiku tu bili boj. Zanesljivih podatkov, ki bi govorili za ali proti nimamo, vendar morda lahko domnevamo, da so to vendar le grobovi starejšega izvora — kajti glede na podatke in razporeditev mrličev bi mogli domnevati, da gre za slovansko grobišče. Argument proti, pa je poročilo v cerkveni kroniki, ki pa je vendarle temeljeno na ustnem izročilu in zato ni merodajno.

9. Pri gradnji že omenjene nove ceste Ljubljana–Jesenice so pri zemeljskih delih — parc. št. 127/5, k.o. Žirovnica — našli na skrajnem vzhodnem delu vasi Moste skeletni pokop šestih oseb brez pridatkov (A. Valič, Varst. spom. 13–14, 1968/69, 189 ss.). Lokacija te najdbe se

Slika 24 — Železna sulična ost iz Javorniškega Rovta (foto arhiv tehniškega muzeja Železarne)

nahaja približno 40 m južno od cerkve sv. Martina in leži na nižje ležeči savski terasi. Dva skeleta sta bila pri delih uničena. Orientirani so bili v smeri sever-jug.

10. Žirovnica. Egidij Matič iz Žirovnice 7, je junija l. 1969 pri delih na parc. št. 47/10, k.o. Žirovnica, izkopal skeletni grob. Grobna jama je bila vkopana v savski prod — globina okrog 70 cm — in je bila obložena s prodniki. Skelet je imel orientacijo, ki je značilna za slovanske pokope. Grob so kasneje uničili. O morebitnih pridatkih ne vemo ničesar.

11. Žirovnica. V drugi polovici julija je Franc Radovan, Žirovnica 85, pri obnovitvenih delih na stanovanjski hiši, ki stoji na parc. št. 112/5, k.o. Žirovnica, v pritličju našel več skeletnih grobov. Grobovi so ležali v smeri zahod-vzhod. Grobne jame so bile vkopane v prod in obdane s kamni. Na podlagi pričevanja lahko predpostavimo pri nekaterih skeletih prisotnost obsenčnih obročkov. Najdbe so bile pri delu uničene, oz. so se porazgubile.

12. Žirovnica. Ob priliki gradnje nove stanovanjske hiše Ivana Šmona, Žirovnica 97, so na parc. št. 929/19, k.o. Žirovnica, pri kopanju temeljev uničili tri skeletne grobove (P. Petru, Varst. spom. 7, 1960, 309 s., Tab. IV/3–7).

13. Smokuč. Jeseni l. 1961 je pok. Peter Skopec, Smokuč 1 a, na parc. št. 969, k.o. Doslovče, našel pri kopanju temeljev ženski skeletni grob A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 257 s., Tab. XI/1–7). Grob sam, katerega orientacija je bila zahod-vzhod, je bil pri delih uničen; pridatki pa se nahajajo v tehniškem muzeju na Jesenicah (sl. 26). Grob je vseboval naslednje pridatke: vilito križno bronasto fibulo (sl. 26/1), bronast prstan iz žice, izgubljen, dva bronasta neskljenjena obsečna obročka s kvačicama (sl. 26/3–4), več jagod ovrtnice iz modre steklene paste, bronasto ploščico in na lončarskem kolesu delan lonček temno sive barve s trakastim ročajem (sl. 26/2). Pričakovati je bilo, da se tu nahaja večje grobišče iz obdobja preseljevanja narodov, vendar pa naknadna poskusna izkopavanja niso tega potrdila.

14. Smokuč. Istočasno z zgoraj navedenim izkopavanjem, pa se je v središču vasi vršilo sistematično poskusno izkopavanje slovanskega grobišča (A. Valič, Arh. vest. 13–14, 1962–63, sl. 1–3, Tab. 1). Na parc. št. 1683, k.o. Doslovče, med robom ceste in gospodarskim poslopjem pok. J. Kunčiča, Smokuč 21, je bilo odkritih 6 skeletnih grobov. Ležali so v smeri zahod-vzhod. Materialni pridatki so bili najdeni le v ženskem grobu št. 6. Vseboval je prstan in dva para obsenčnih obročkov.

15. Rodine. Kot zgodnesrednjeveško najdbo verjetno moramo obravnavati tudi skeletni pokop skrčenca v že znani villi rustici, ki je bil najden v stavbi C v »Ključeh« na Rodinah (A. Valič/S. Petru Arh. vest. 15–16, 1964–65, 233 s., Tab. 2, sl. 1–2). Gre verjetno za naknadni srednjeveški pokop na mestu starejšega — antičnega — stavbnega kompleksa, kar je čest pojav v času preseljevanja narodov.

16. Gradišče v Dragi pod Begunjsko. Gradišče leži na vzpetini — parc. št. 1935 —, ki se vleče izpod travnatga dela Begunjske proti jugu. Dostop je po poti od turističnega doma v Dragi do Medvodja in proti Luknji, kjer se odcepi steza proti vrhu. Čeravno zaenkrat s te lokalitete nimamo znanih nobenih najdb, lahko domnevamo zaradi strateške lege in poti, ki je tekla mimo na Preval in Ljubelj, da gre za

refugium — pribežališče — v nemirnih časih (A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 243 s.).

17. Radovljica. Leta 1968 so pri arheološkem izkopavanju na južni strani farne cerkve našli skeletne slovanske grobove. Med najdbami so bile morske školjke, prstan in dva železna noža (A. Valič, Varst. spom. 13–14, 1970, 174 s., T. II/10).

18. Bled — Brdo. W. Schmid je pred l. sv. vojno tu odkril slovanske grobove (W. Schmid, Carniola 1, 1908, 26 s., 33 s.). Po drugi svetovni vojni so bili na istem mestu ponovno najdeni trije grobovi (P. Petru, Varst. spom. 7, 1960, 306 ss., Tab. IV/2).

19. Bled — Mlino. V »vili Bled« na Mlinem je bilo odkrito grobišče zgodnjega srednjega veka (R. Ložar, Glas. Muz. društ. z. Slov. 10, 1929, 58 ss.).

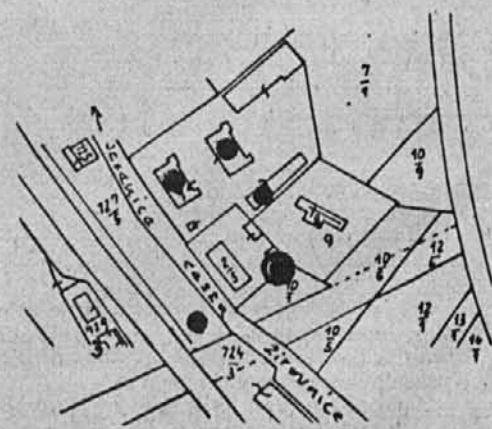
20. Bled — Pristava. Na Pristavi na Bledu je bila na mestu prazgodovinske nekropole istočasno najdena in v letih po drugi svetovni vojni sistematično odkopana zgodnesrednjeveška nekropola. Zastopani so slovanski in tudi nekaj staroselskih elementov (Kastelic/Skerlj, Dela SAZU 2, 1950, monografska objava nekropole).

21. Bled — grajsko sedlo. Pri urejanju parkirišča »Na sedlu« pod gradom je bilo odkritih 173 skeletnih staroslovanskih grobov iz obdobja ketlaške kulture — 9. do 12. stol. — (A. Valič, Situla 7, 1960; A. Valič, Arh. vest. 20, 1969, 218 ss.).

22. Bled — Želeče. Najdba staroslovenskih skeletov (A. Valič, Arh. vest. 21–22, 1970–71, 112 s.).

23. Bled — Otok. Na otoku so bili odkriti v sklopu sakralnega prostora prav tako staroslovanski skeletni grobovi (V. Šribar, Varst. spom. 10, 1965, 154 ss.).

24. Rečica pri Bledu. Na ravnici, južno od odcepa ceste proti Gorjam in železniški postaji Bled–Jezero, so pri izkopu za stanovanjsko hišo A. Gogala, Kolodvorska 9, na parc. št. 256/2, k.o. Rečica odkrili in uničili šest skeletnih slovanskih grobov (A. Valič, Varst. spom. 11, 1967, 132 s.).

Slika 25 — Katastrska situacija v okolici cerkve Sv. Martina v Žirovnici (J. Meterc)

25. Zasip. V Zasipu pri Bledu so pri izkopu temeljev za hišo Cilke Burja, Zasip 9, leta 1902 izkopal trinajst skeletnih grobov. Verjetno je šlo za manjše staroslovansko grobišče. Najdbe se niso ohranile (A. Valič, Varst. spom. 8, 1962, 257 s.).

26. Zasip. Pri gradbenih delih — parc. 367/2; nov vložek 198 k.o. Radovljica — je Jenstrle Martin, iz Zasipa »na Bregu« l. 1955, izkopal skeletni grob. Grob je bil brez pridatkov in je ležal v morenskem nasipu. Poleg groba, na vrhu manjše mo-

renske kope, pa so vidni sledovi štiristrane-ga zidovja neke stavbe. Danes na tem zid-ovju stoji drvarnica. Omenjeni grob je ležal izven tega zidovja na severni strani (A. Valič, o. c., 258 s.). Tehniški muzej na Jesenicah hrani z iste lokalitete tipično zgodnjerednoveško slovansko sulico iz železa, ki jo je Jenstrle našel nekoliko kasneje v bližini že omenjenega groba (po podatkih Sprejemne knjige Teh. muzeja iz 16. 6. 1962, inv. št. 2222).

27. Spodnje Gorje. Okoli farne cerkve so bili najdeni slovanski grobovi (J. Kaste-lic, Varst. spom. 2, 1949, 87 s.).

28. Poljšiška cerkev. V Poljšiški cerkvi, jami pri Zgornjih Gorjah, je bilo v sklopu že omenjenih raziskovanj, najdeno tudi sledeče gradivo: koščki srednjeveške kera-mike, bronzast sklenjen trakast ketlaški pr-istan in mala bronca z upodobitvijo cesarja z diademom na averzu — DN VALENTI-NIANVS PF AVG — in Viktorijo na re-verzu — SECURITAS REIPUBLICAE. (A. Valič, Varst. spom. 11, 1966, 132 s., 7. II/9).

29. Bohinjska Bistrica. Najdeni so bili staroslovanski grobovi 8. in 9. stol. (KLDB 1937, 531 s.).

30. Bohinjska Srednja vas. Leta 1907 so odkrili staroslovanske grobove na parcelah z ledinskima imenoma »Podolnice« in »Ža-le«. Kopal je W. Schmid (W. Schmid, Car-niola 1, 1908, 17 ss.; KLDB 1937, 533 s.).

31. Dunaj pri Jereki. Slučajna najdba avarskega pasnega jezička. Pri tem gre za osamel in edinstveno najdbo s področja že znane naselbine (S. Gabrovec, Arh. vest. 6, 1955, 137 ss.).

32. Jereka v Bohinju. Pred 2. svetovno vojno — 1. 1937 — je Rozman Franc, mli-nar v Bohinjski Bistrici, v Jereki odkopal staroslovansko železno sekiro na uho (sl. 27). Istočasno je v Bohinju izkopaval Schmid. Ko je le-ta zvedel za najdbo, je s pomočjo žandarjev zahteval od Rozmana — po domače »Pavleka« — naj mu sekiro izroči. Rozman pa je odgovoril, da sekira ne bo šla iz Bohinja v Gradec, kamor je Schmid pošiljal nekatere, v Bohinju odkrite, najdbe. Tako je ta primer, ki je tipološko in kronološko soroden sekiri iz »Milanovega loga« na Jesenicah, prišel v tehniški muzej na Jesenice, kjer je v arheo-loški vitrini — inv. št. 467. (S. Gabrovec, o. c., 137 s., T II/1).

33. Češnjica v Bohinju. Posamezne naključne najdbe poznamo tudi iz bohinjske Češnjice (A. Valič, Arh. vest. 21—22, 1970—71, 112 s.).

Obdobje nemirnih časov preseljevanja narodov, ki se je začelo koncem 4. stoletja in ponekod trajalo še skozi celotno 8. sto-letje, v svoji zgodnji fazi ni pustilo vidnej-ših sledov na našem obravnavanem področju. Na prvi pogled izgleda, da je pri-šlo celo do naselitvenega presledka, ki bi naj trajal skoraj dvesto let. Vendar kaj takega ne moremo in ne smemo vzeti do-besedno, kajti ravno v obdobju kasne anti-ke in preseljevanja je očitno v radovljiški kotlini — t. i. Visoki Gorenjski — prišlo do nekega izoliranega, vase zaprtega razvoja pri katerem so doslej uporabni sistemi kro-nologije in kulturne zgodovine, ki sicer splošno veljajo, izgubili svojo merodajnost. Situacija je bila sledeča.

Prvi valovi Gotov, Langobardov, Ava-rov in drugih po vsej verjetnosti k nam niso segli. Tako Goti kot Langobardi so dospeli po doslej znanih arheoloških dejstvih le do Kranja, kjer so oboji imeli nekaj časa svojo postojanko. Seveda je treba to spoznanje, če ga hočemo pravilno razumeti in tolma-čiti, gledati kot posebnost v okviru same Gorenjske ne glede na dogajanja v ostalem širšem okolju. Goti so se morali 548 leta umakniti na zahod v Italijo. Za njimi so prodrli in dobrih dvajset let ostali Lango-bardi. Tudi ti niso prodrli dlje kot do Kranja. Leta 568 so nato tudi ti odšli dalje proti zahodu. Po splošno znanih podatkih so nato začeli na »prazno« področje prodi-

rati Slovani in Avari, vendar je bil ta proces v začetku verjetno zelo počasen in šibak.

Vzporedno z opisanim dogajanjem je razvoj v Radovljiški kotlini šel nekoliko samosvoj pot. Na Bledu imamo v tem času na Pristavi predoslovansko grobišče — to je t. i. Bled I. — z okoli 100 grobovi in to ne-dvomno alpskoromanskih staroselcev brez primesi germanskih priseljencev. Med gra-divom izstopa očitno le importirana panonsko-langobardska »S« fibula. Prida-ke v grobovih lahko primerjamo z grobi-ščem na Rifniku pri Celju — predvsem plo-ščate fibule — bule, in nekatere tipe uha-nov — vendar gre pri tem za kasnoantični staroselski fundus, ki je splošno poznan in razširjen v Panoniji in Dalmaciji. Tudi ne-katere splošno uporabne železne predmete lahko paraleliziramo s Kranjem, vendar gre za material, ki ga etnično ne moremo navezati na nikogar ter je splošna domena 6. stoletja. Posebnost Bleda in okolice v tem času se kaže tudi v obliki fibule v po-dobi pava, ki je podobna nekaterim primer-kom iz Severne Italije. S tem področjem Italije moramo tudi sicer povezovati vse staroselske nekropole 6. in 7. stoletja. Očit-no se je zopet pokazala stara »mana« na-šega prostora, ki je, kot je izpričano z arheološkim materialom, že v bronasti dobi gravitiralo proti zahodu — Severni Italiji. Ta pojav je nadalje očitno v vseh znanih prazgodovinskih nekropolah in grobovih kulture žarnih grobišč, halštata in latena v Bohinju in okolici Bleda, kar smo pri obravnavi teh obdobjev tudi poudarili.

Očitno je, da je »bistvo«, ki ga vedno nismo zaradi različnih okoliščin — stanja raziskav, premalo dokumentiranih najdb, in podobnega — mogli izluščiti in ki je bilo očitna in značilna osnova vsakokratni, do-slej znani kulturno-zgodovinski dobi pri nas, težilo na zahod in je bila povezava čez baški prelaz vedno znova aktualna. Sicer pa moramo ta del pristavske nekropole da-tirati od druge polovice 6. stoletja do prvih nekaj desetletij 7. Staroselski etnični ele-ment se je ohranil na Bledu kontinuirano v zaprtem področju jugovzhodnih Alp vsaj do 7. stoletja. Nato pa je počasi prišlo do asimilacije z novodošli Slovani. Na to asimilacijo morda kaže skeletni ženski grob iz Smokuča (sl. 26), kjer imamo na eni strani kasno rimsko križno fibulo, ki je sicer značilna za drugo polovico 5. stol. (L. Barkóczy, Jahrb. RGZM Mainz 18, 1971, 179 ss., Taf. 76/18), na drugi pa skeletni po-kop v smeri zahod-vzhod in pojav obsen-čnih obročkov, kar je že značilni slovanski element, dasiravno ti obročki še niso čisto tipični slovanski — imajo na delu oboda ovito žico, kar je čest pojav pri nakitu kasne antike.

Da pa prihod Slovanov in njihova nase-litev ni potekala mirno in brez nevarnosti pričajo ostanki naselbine na Ajdni. Tako na njej kot na Gradišču nad Sotesko imo-mo ostanke zidov, ki so po svoji tehniki zidave tipično antični. Za jasnejšo in po-polnejšo časovno sliko pa bodo potrebna si-stematična arheološka izkopavanja.

Slovanske ostaline zgodnjega srednjega veka pri nas pa kronološko delimo na sta-rejšo karantansko fazo, ki ji sledi domnev-no prehodna kulturna faza in kot naj-majša ketlaška kulturna skupina. Vendar ta delitev ni enotna za vse obsežno območ-je Vzhodnih Alp, katerega so naselili Slo-veci in je danes uporabna le za področje južno od Karavank (P. Korošec, Zgod. čas. 15, 1961, 157 ss.). Ta delitev pa je precej toga in shematična zato je čisto nefunk-cionalna. Tipično avaroslovansko kulturo pri nas ne poznamo. Zastopana je v seda-nji Koroški in v panonskem prostoru. Pri nas je bil na Dunaju pri Jereki najden pasni jeziček, ki je tipično avarski, vendar je to preveč osamljena in edinstvena najb-ba, da bi ji lahko pripisovali večji pomen. Pri arheološkem raziskovanju je težava tudi v tem, da gradivo ne reagira na spre-

membe takoj, ampak navadno šele čez nekaj desetletij. To je lahko tudi odraz nemirnih in nestalnih časov in razmer, ko o nekem organiziranem življenju težko govorimo.

Tako moramo na osnovi do sedaj odkri-tih staroslovanskih grobišč pri nas ločiti grobišča na t. i. tip pokopa »za hišo« (A. Valič, Arh. vest., 20, 1969, 227 ss.), za ka-terega je značilno manjše število grobov s pridatki noža, keramičnega lončka in ob vseh znakih opravljanja obrednega kulta po poganskih navadah. Taka grobišča so: Bled — Mlino (vila Bled), Žirovnica (najdba pri gradnji Šmonove hiše) in Bohinjska Srednja vas na »Podonjicah«. Ta grobišča naj bi ustrezala karantanski fazi. V pre-hodni stopnji in kasneje pa so značilna večja grobišča vaških skupnosti, ki ležijo navadno na izbranem prostoru izven vasi. Pri nas so taka grobišča na Bledu — »na Sedlu«, Bled — Brdu, Bled — Pristavi II, Bled — Otoku, Bled — Rečici, Zasipu pri Ble-du, Spodnjih Gorjah, Žirovnici — cerkev sv. Martina, Bohinjska Srednja vas na »Žalah«, Smokuču, Radovljici. Na mestu grobišča so se še vedno opravljali poganski pogrebni običaji. V grobove so se polagali noži in pa nakit, ki je imel že nekatere sim-bole krščanstva, predvsem fibule. Vpliv krščanstva se kaže tudi v tem, da pridatki začno izginjati, kajti bili so znak pog-anstva, in pojavi se posebni sakralni prostor za opravljanje krščanskega pogrebnega bogoslužja. Pri nas v zvezi s tem moramo omeniti Bled — Otok, Radovljico in Smo-kuč. Hkrati pa se že pojavlja pojav prafar — Rodine. Precejšnja pomanjkljivost je odsotnost poznavanja naselbin, vendar je bilo v zvezi s tem že govora. Za naše pod-ročje je pomembno l. 1004 ko se na Bledu osnuje brikensko gospodstvo in poznamo iz pisanih virov že imena vasi in nekaterih naseljencev (M. Kos, Arh. vest. 21—22, 1970—71, 7 ss.). To pa je že čas, ko se začne pri nas skoraj tisočletno obdobje frankov-skega in nemškega jarma.

S tem zapisom sem želel predstaviti po posameznih obdobjih tisti del naše pretek-losti, ki je ne moremo brati v pisanih do-kumentih in se naslanja zgolj na material-ne ostanke, ki jih je preteklost pustila v naši zemlji. Istočasno sem želel opozoriti na problematiko, ki je v zvezi s posamez-nimi najdbami in najdišči.

KONEC

Slika 27 — Železna sekira z Jereke (foto arhiv tehniškega muzeja Zelezarne)

MEDSEBOJNA POMOČ NA VASI III.

NA PRIMERU STUDORJA V BOHINJU

(nadaljevanje)

Rezultati ankete in lastnih opazovanj o medsebojni pomoči

Anketo za leto 1975 smo izvedli pri vseh 44 gospodinjstvih v vasi na podlagi najpogostejše prisotnih delovnih odnosov, predvsem z dvema namenoma, da ugotovimo:

1. dejansko stanje — večjo ali manjšo prisotnost ali tudi odsotnost — medsebojne pomoči v letu raziskovanja

2. sodelovanja glede na premoženjski status, zaposlitev, sosedske (tudi vaščanske) in sorodstvene okvire.

Za primerjavo podajam tudi nekaj ugotovitev za starejše obdobje.

1

V Studorju smo anketirali 5 kmečkih, 24 polkmečkih in 15 nekmečkih gospodinjstev. Podobno kot pri drugih vaseh se je tudi tukaj pokazalo, da so vsa gospodinjstva vključena v najrazličnejše, večinoma delovne odnose medsebojne pomoči. Saj na splošno vsako gospodinjstvo sodeluje od časa do časa vsaj s po enim gospodinjstvom.

Pri splošnejših vprašanjih smo tudi tukaj sprva dobivali odgovore, da posamezna gospodinjstva sploh z nikomer ne sodelujejo, kar velja prvenstveno za nekmečka gospodinjstva. Po nadrobnejšem povpraševanju pa se je tudi pri teh gospodinjstvih pokazalo, da se prav tako od časa do časa vključijo v ustrezne odnose medsebojne pomoči.

Na podlagi ankete, kjer so navedene najpogostejše oblike medsebojnih sodelovanj, da si kmečka in polkmečka gospodinjstva pomagajo po enkrat, pa tudi po večkrat letno, predvsem pri raznih kmečkih delih na podlagi vračanja, bodisi z delavci, s stroji ali pa z živino. Danes sodelujejo najpogostejše ob košnji, mlatvi, žetvi ter pri pospravljanju poljskih pridelkov, največkrat le še s prevozi.

Med kmečkimi in nekmečkimi gospodinjstvi opazujemo le posamezne, največkrat le neagrarne oblike sodelovanja. Te vrste pomoči si običajno izkazuje le po dvoje enih in istih ter sosednjih gospodinjstev. Tako s prinašanjem kruha in mesa iz trgovine, sprejemanjem časopisov in pošte, s čuvanjem otrok, zalivanjem rož itn.

Vsekakor pa so dandanes prav ti maloštevilnejši odnosi medsebojne pomoči, prilagojeni novim življenjskim razmeram, za kolikor toliko redno obratovanje posameznih kmečkih in polkmečkih gospodinjstev precej večjega pomena kot v preteklosti.

2

Tudi v Studorju si na splošno z vračanjem enakih ali podobnih del medsebojno in enakovredno pomagajo gospodinjstva, ki imajo približno enako površino obdelovalne zemlje in posevkov. Ker pa sejejo v zadnjih letih tako srednja kot tudi mala kmečka gospodinjstva približno enake količine (ječmena, koruze) žitaric, pa si npr. pri žetvi enakovredno pomagajo tako srednja kot mala gospodinjstva. Povedano velja tudi za nadaljnje predelovanje žita, za mlatve.

V kolikor pa premoreta le dve gospodinjstvi nekaj večjo količino žita, pa si na-prošita večje število sodelavcev.

Nedvomno pa je tudi še danes pogoj za sodelovanje dveh gospodinjstev pri podiranju drevja v gozdu, da sta »možaka enako močna, enako sposobna, če naj si enakovredno pomagata«. Nadvse težavno delo v gozdu terja od sodelavcev, da vlagajo vanj vse sile. Tovrstna sodelovanja smo opazili vsaj pri štirih gospodinjstvih.

Odsluževanje vprežnih in v manjši meri strojnih uslug pa se odvija med premoženjsko različnimi gospodinjstvi, med velikimi in malimi kmeti. Deloma se poslužujejo takšnih oblik medsebojne pomoči tudi nekmečka gospodinjstva, ki pa premorejo le po nekaj arov obdelovalnega zemljišča.

Na podlagi anketnih podatkov ugotavljamo, da je v letu raziskovanja odsluževalo vprežne in strojne usluge enajst malih in pet srednjih kmetov 18 malim in šest srednjim kmetom.

Za primerjavo navajamo, da so še nekaj let po zadnji vojni splošneje odsluževali razne vprežne in druge usluge predvsem mali kmetje srednjim kmetom. Po drugi strani pa so mali kmetje hodili v večjem številu »na vračvo« drug drugemu.

Ob tem pa se je tudi v Studorju pokazalo, podobno kot smo ugotovili v večini doslej obravnavanih naselij, da so prav na podlagi najrazličnejših medsebojnih sodelovanj, ki so dandanes dobila enakovrednejšo obliko, v glavnem že izginili veliki družbeni razločki v odnosih med kmeti in kajžarji, ki smo jih lahko ugotovili še za obdobje med obema vojnoma.

Predvsem pa so si mali kmetje in oni brez zemlje, ki so še pred vojno predstavljali v veliki meri vaški proletarijat, »bajtarji«, z zaposlitvijo enega ali tudi po dveh članov družine, bistveno opomogli in imajo največkrat dejansko višjo življenjsko raven, kot nekdanji trdni srednji kmetje. Po drugi strani pa so imeli v vsem obravnavanem obdobju nedvomno tudi manj »trpljenja z delom in skrbi za uspešen pridelek«.

Ker pa premorejo tudi zaposleni mali kmetje in nekdanji kajžarji še vedno nekaj obdelovalne zemlje, nabavljanje strojev ali vzdrževanje vprežne živine pa se jim ne izplača, zato se tudi še zdaj zatekajo posamezni k medsebojnim delovnim odnosom z lastniki konj in strojev, največkrat na podlagi menjave dela.

Vsaj za zadnjih pet let, posebej pa za zadnje leto, prav tako ugotavljamo, da celo lastniki vprežne živine raje najamejo ali pa odslužujejo traktorsko oranje z drugim delom, kot da bi z vaščani pripragali po eno žival za oranje. Zatrjujejo, da je te vrste sodelovanje veliko bolj gospodarno.

Anketa pa nam je nadalje pokazala, da so v medsebojna sodelovanja v celoti vključena tudi vsa (10) starejša in osamela gospodinjstva, z malo posestjo (9) in brez nje (4). Tako hodijo na prošnjo malih in večjih kmetov tudi starejše ženske pomagat pri raznih delih, velikokrat pa se ponudijo, tako kot v preteklosti, tudi same od sebe, zlasti v času, ko rabijo prevoze za spravlanje skromnega pridelka, predvsem pa drv iz gozda.

Kot opazujemo tudi v doslej obravnavanih naseljih, pa v precej manjši meri sodelujejo v odnosih medsebojne pomoči ona kmečka gospodinjstva, kjer so same ženske, »kjer ni moškega pri hiši«. Ljudje jih enostavno ne pritegujejo v najrazličnejše od-

nose medsebojne pomoči, ker vedo, da ne utegnejo, oziroma da ne morejo v takšni meri kot moški sodelovati pri težavnih delih.

Pri takšnih gospodinjstvih največkrat opazujemo skromnejše oblike sodelovanja s sorodniki ali kvečjemu z družinami, s katerimi imajo nekaj tesnejše, prijateljske stike. V posameznih primerih (2) pa opažamo tudi opuščanje zemljišča. Najbrže tudi tukaj srenja misli tako, kot smo opazili po drugih vaseh »Saj imajo denar, naj plačajo«.

Ker pa prav pri takšnih družinah največkrat skromni dohodki zadostujejo le za vsakdanje življenje in odplačevanje davkov, pa opazujemo, da skušajo ženske čim več uslug povrniti z odsluževanjem, z vračanjem, ne pa s plačevanjem.

Anketa nam nadalje na prvi mah pokaže, da si v največji meri pomagajo sosednja gospodinjstva. Ker pa je sorodniška mreža v Studorju razmeroma gosta, ugotavljamo le na splošno, da je v večji meri kot v večini doslej obravnavanih naselij, istočasno tudi tesno sodelovanje s sorodniškimi gospodinjstvi, ker so pač vključena v skupnost sosedov.

V večini primerov, kjer smo opazili večjo sodelovalno navezanost dveh nesosednjih gospodinjstev, pa se je prav tako pokazalo, da gre v bistvu za gospodinjstva, ki so v bližnjem sorodstvu ali pa v botrinji.

Anketno gradivo pokaže, da sodeluje 33 studorskih gospodinjstev z 48 sosednjimi, oziroma 18 s 27 sorodniškimi gospodinjstvi. Osem sodelujočih gospodinjstev sorodnikov so istočasno tudi sosedje. Trideset gospodinjstev pa si medsebojno pomaga skupaj še s 66 gospodinjstvi v vasi, s katerimi niso niti v sorodu, niti sosedje.

Razmeroma malo delovnih sodelovanj, tako za preteklost kot za današnji čas, pa smo opazili z družinami sorodnikov, ki bivajo izven Studorja, na primer v Stari fužini, Srednji vasi, Češnjici, itn. Ljudje zatrjujejo, da imajo eni kot drugi dovolj dela in da si le ob redkih priložnostih, na primer ob boleznih, prihitijo pomagat.

Kolikor smo mogli ugotoviti, prihajajo na pomoč ob težjih delih in dolgotrajnejših, npr. ob košnji, le trem gospodinjstvom.

Na podlagi izročila zapisujemo, da so si v preteklosti posamezne sorodniške družine v večji meri kot s sosedi posojale vprežno živino, bodisi za vračanje ali pa za odsluževanje ob košnji, podiranju drevja, itn.

Glede števila delovnih dni, ki jih danes opravi posamezno gospodinjstvo v okviru medsebojne pomoči, smo razbrali iz precej nenatančnih odgovorov, da si ljudje pomagajo z raznimi vračaji ali pa odsluževanju približno šest do desetkrat na leto. Največ sodelovanj se zvrsti v poletnem in jesenskem času.

Seveda pa je kakršnokoli podajanje nadrobnejšega števila odvrakov in odslužkov, ki si sledijo v vasi v enem letu povsem nemogoče.

Vzpostavlanje medsebojne pomoči

Tako kot v preteklosti tudi še zdaj sosedje ali vaščani največkrat pridejo k vaščanu takrat, ko se dogovorijo za to ali ono obliko medsebojnega sodelovanja. Poša-

V shrambo za zimo

mezni vaščani pa se tudi še zdaj, tako kot je bilo splošneje v navadi še med obema vojnama, pogovorijo med drugim tudi o medsebojnem sodelovanju, ko gredo na primer k maši ali po skupnih opravkih.

Za medsebojna dela se dogovarjajo le posamezniki med seboj, največkrat je to po dvoje vaščanov, skupnih dogovarjanj nismo ugotovili.

Tako kot v preteklosti tudi še zdaj poprosijo za pomoč navadno z besedami: »A' b' šou men'u gošo, kosit, orat, itn.« Vprašanje pa še dodajo odgovor: »T'bom pa vrnov«, s čimer tudi povedo, kakšne vrste medsebojnega sodelovanja želijo vzpostaviti.

Še pred desetletjem, ko je bilo še precej živo, da sta si dva gospodarja, lastnika vprežne živine, orala drug drugemu, je zadostovalo, če je za oranje naprosil vaščan le enega izmed »ratejev«, nakar se je naprošeni orač dogovoril z drugim in sta prišla oba na dogovorjeni dan orat.

Velikokrat pa je tisti, ki si je na vsak način želel pridobiti ustrezno obliko sodelovanja, tudi že vnaprej zagotavljal: »Ti grem furat, samo da mi boš drva sežagal.« Itn.

Največ dogovarjanj je bilo, kot opazamo tudi še danes, v času mlatve. Ker je žito zrelo in požeto v približno istem času in ker so v Studorju že proti koncu 19. stoletja mlatili žito na mlatilnico v domači vasi, so se dogovarjali najprej z mlatilničarjem, kdaj lahko pripeljejo mlatiti. Šele potem si je vsak poiskal svojega sodelavca, v tem primeru vedno za vračanje ob mlavi. Navadno še zdaj gledajo, da mlatita po dva sosed, ki imata enako količino žita, na isti dan. Onadva se tudi določneje pomenita o času mlatve. Ostale sodelavce pa pritegnejo izmed tistih, ki mlatijo pred njima ali pa za njima. Največkrat na isti dan ob mlavi sami. Saj le tako lahko pridobijo potrebno število delavcev.

Predvsem ob mlavi pa so se še pred zadnjo vojno združevale družine sorodnikov, ki so na primer Šestovi in Hkavčovi mlatili na isti dan kot Ukčovi, ipd.

Za mlatev so se začeli dogovarjati približno teden dni pred mlativjo. Za žetev žita pa šele dan ali dva pred žetvijo. Kosce so prosili nedeljo pred začetkom košnje, ko so se natanko zmenili za dan, ko bodo kosili. Na ta način so si morali večji kmetje razservirati tudi po 16 koscev ali še več. Če je na dogovorjeni dan deževalo, so se morali potem ponovno dogovarjati, saj so kosci šli kositi tja, kjer so obljubili.

Ker so v ruralnem okolju precej bolj kot po mestih ljudje odvisni od pomoči drug drugemu, je razumljivo, da le malo krat — če v resnici ne utegnejo — odrečejo pomoč drugemu. Tako smo opazili tudi v letu raziskovanja, da si vaščani, pa čeprav so v silni zadregi za delovno silo in s časom, če le morejo, pomagajo drug drugemu.

Po zatrujevanju vaščanov tudi v preteklosti ni bilo gospodinjstev, ki bi žele-

la biti pri vsakem sodelovanju pri vsakem delu prva na vrsti. Čeprav šteje vas razmeroma dosti ljudi z različnimi značajmi, pa vrsta gospodinjstev že leta in leta sodeluje med seboj. Prav tako pa poteka tudi vzpostavljanje najrazličnejših odnosov medsebojne pomoči v miru, v medsebojnem sporazumevanju.

Za delovne oblike pomoči se tudi še zdaj največkrat dogovarjajo ženske za ženske, moški pa za moška dela. V preteklosti, ko je bilo tudi v Studorju na voljo večje število delavcev, so seveda raje povabili k sodelovanju ljudi, za katere so vedeli, da so dobri delavci. V zadnjih letih, ko se tudi tukaj pozna pomanjkanje ljudi in delavcev, pa ne morejo več izbirati, kot zatrujejo vaščani. Poprosijo pač tistega, ki ima čas, velikokrat pa so to tudi ostareli ljudje in otroci, ker pač nimajo izbire. Kot smo že omenili pri anketi, prav zavoljo pomanjkanja delovne sile vzpostavljajo najrazličnejše odnose medsebojne pomoči tudi z družinami upokojencev.

Po drugi strani pa gospodinjstva, ki imajo kolikor toliko ustrezno število delovne sile, le redkokdaj vzpostavljajo medsebojne odnose z gospodinjstvi, kjer ni moških pri hiši. V navedenem primeru se gospodinjstvo, kjer so »same ženske«, v veliko večji meri, hočeš nočeš, zateka po pomoč k vaščanom. Največkrat pa k sorodnikom in sosedom, s katerimi so tudi sicer v tesnejših prijateljskih stikih.

V času pred zadnjo vojno so posebej vaški kajžarji sami od sebe prihajali pomagat, največkrat »majt koruzo«, ker so za plačilo — koruze niso pridelali, da bi jim lahko odvrnili — dobivali po eno košaro »čijou«, t.j. koruznih storžev, iz katerih so naružili okoli 4 kg zrnja. Storže, ki so si jih sami odbrali, so navadno prihajali iskat drugi dan.

V zvezi z ličkanjem koruze pa se je v Studorju še do zdaj ohranila navada, da prihajajo vaščani sami od sebe majt koruzo, ko vidijo na hlevu goreti luč. Seveda le še z manjšim številom sodelavcev kot v preteklosti in pri manjšem številu gospodinjstev.

Na splošno so v preteklosti, kot smo že navedli, tudi kmetje velikokrat sami od sebe prihajali na pomoč ob košnji lastniku mlatilnice z namenom, da so si zagotovili strojno mlatev. Kot so po drugi strani prihajale starejše, običajno revnejše ženske pomagat žet z namenom, da so jim po mlavi dali nekaj žita, ali pa tudi kmečke, če so bile mnjenja, da še kaj dolgujejo.

Končno izkazujejo najrazličnejše oblike pomoči v sili enemu ali več vaščanom v Studorju vaščani tudi še zdaj sami od sebe ali pa na obvestilo domačih. Tedaj čisto opustijo tudi svoje nujno delo in pohitijo pomagat sovaščanu.

Za najrazličnejše medsebojne odnose v zvezi z običajnim življenjem vaščanov se dogovarjajo še zdaj, večinoma po ustaljenih tradicionalnih normah. Tako na primer vabita na svatbo ženin in nevesta skupaj, za krst in birmo pa se najpogosteje ponudijo botri — največkrat kar sorodniki — sami. Ob smrti pa domači prav tako naprosijo pogrebce, predvsem pa štiri nosače.

Urejanje in vrednotenje medsebojne pomoči

Kot smo doslej lahko ugotovili tudi v drugih naseljih, so najrazličnejše oblike medsebojne pomoči, tudi pri nekaj nadrobnejšem opazovanju, precej nejasne in neurejene. Ljudje si pomagajo drug drugemu in prosijo drug drugega, če rabijo pomoč, iz dneva v dan, iz leta v leto. Vaščani v Studorju s tem v zvezi lakonsko odgovarjajo: »Če je za it', je za it'«.

Vsakdo, ki rabi pomoč, že vnaprej predvideva, da jo bo tam, kamor se zateče, tudi dobil. Če mu pomoč upravičeno odrečejo,

sprejme zavrnitev in opravičilo z razumevanjem.

Tudi v času raziskovanja smo se lahko prepričali, da zlasti starejši spodbujajo mlajše, če se odtegujejo tovrstnim oblikam sodelovanja: »Pojdi pomagat, nam so že dostikrat pomagali, pa ne veš, kdaj ga boš spet sam rabil«.

Prav tako pa vedno obvelja nenapisano pravilo: »Če je na primer sosed že odslužil neko delo, torej, »če je že viračva«, potem je na vsak način treba iti, posebno, če te pride prosit, čeprav je nujno delo pri hiši. Če pa pride šele prosit za pomoč in da ni nobeden nikomur nič dolžan, potem pa se še lahko pogovorita«.

Prav tako so tudi predvojni kajžarji, ki so sami od sebe prihajali ličkat koruzo, gledali, da so se razkropili po več hišah — v vasi so namreč istočasno ličkali koruzo pri dveh do štirih hišah — da jih ni bilo preveč pri enem gospodinjstvu.

Po drugi strani zatrujejo tako lastniki nekaterih strojev in orodij, da bi velikokrat raje sami opravljali svoje delo doma, kot pa da so delali usluge (z okopavanjem, z osipavanjem, z mlatilnico, itn.) sovaščanom.

Gornjo trditev najbolj nazorno ilustrira izjava lastnika mlatilnice, ki »bi raje kosil 14 dni v rovtu, kot pa 14 dni mlatil in potem še en teden črno pljuval«. In izjava vaščanov, ki so mlatili pri lastniku mlatilnice: »Smo bili zadovoljni, da nam je omlatil z mlatilnico in smo se velikokrat sami ponujali za košnjo po rovtih, raje, kot da bi doma štirinajst dni mlatili na roke«.

Zanimivo je, da v Studorju večinoma ne razločujejo raznovrstnih oblik medsebojne pomoči. Tako pravijo »gremo, na viračvo«, če si drug drugemu pomagajo, oziroma vračajo ista dela, na viračvo pa hodijo tudi takrat, ko na primer odslužujejo strojne in vprežne usluge. Le posamezniki pa nekaj določneje razločujejo »smo služili šihte, gremo služiti šihte«.

Za dela, ki jih opravijo zastonj, največkrat sorodnikom ali pa prijateljem, pa prav tako le posamezni pravijo »danes sem delal tlako«.

Vaščani, večinoma bivši kajžarji, so najrazličnejše oblike sodelovanja na podlagi menjave dela v obdobju pred zadnjo vojno različno vrednotili. Večina si je edina v tem, da so kmetje izkoriščali ceneno delovno silo kajžarjev, ker pač niso imeli druge možnosti zaslužka in so se največkrat za plačevanje v blagu udeležili pri kmetih. Kmetje, pa tudi nekateri kajžarji, so nasprotno mnjenja, da so tudi tovrstna sodelovanja potekala v zadovoljstvo enih in drugih.

Najrazličnejše oblike medsebojnih sodelovanj, predvsem v zadnjih letih, pa ljudje povsem enakovredno vrednotijo. S tem v zvezi smo anketirali dokaj nadrobno lastnike konj in traktorjev, kot one, ki tem odslužujejo strojne in vprežne usluge. Enoglasno so vsi zatrdili: »V vasi si moramo zlasti danes, ko ni ljudi, na različne načine pomagat. Manjšim posestnikom in onim, ki so v službi, se ne izplača imeti konj. Zato je enostavneje, da nekajkrat na leto poprosijo za pomoč lastnika konja ali pa traktorja, nakar mu storjeno uslugo odvrnejo z delom ali pa plačajo«.

S tem pa je dovolj jasno povedano, da v današnjih razmerah pri vrednotenju različnih odsluževalskih sodelovanj, tako z objektivnega kot s subjektivnega stališča, ne moremo govoriti o izkoriščanju.

Naj zaključimo: Na videz povsem neurejeni odnosi medsebojne pomoči, pa naj se odvijajo na podlagi odvrčanja ali pa odsluževanja, potekajo med sodelujočimi gospodinjstvi iz dneva v dan, iz leta v leto kar najbolj urejeno in so nedvomno tudi v Studorju, čeprav v manjši meri kot v preteklosti, nenehno prisotna in kar najbolj živa oblika medsebojne pomoči.

Evidenca (razvid) in obračunavanje medsebojne pomoči

Tudi v Studorju so ljudje na vprašanje, kako si zapomnijo najrazličnejše oblike medsebojne pomoči, ali si jih zapisujejo, vedno odgovarjali: »Si kar zapomnimo, vsakdo ve, če je dolžan ali pa da ga ima še za dobiti, da bo prišel vračat. Vemo, ali imamo zaslužen ali pa moramo prositi. Če nam je kdo pomagal včasih, smo vedeli, da smo zavezani in da mu bomo morali, kadar bo rabil, vrniti.« In konkretnije: »Če mi bo šla ženska žet, ali pa, če mi bo šel kdo pomagat v gozd podirati les, moram vedeti, da mu bomo uslugo vrnili. Pa tudi, če mi sam od sebe pride pomagat, na primer v sili, se bom čutil dolžnega, da mu ob priliki povrnem.«

Po večkratnem nadrobnejšem povpraševanju smo le pri posameznikih zasledili bolj ali manj skromne zabeleške posameznih uslug in odvrčkov. Po zatrjevanju ljudi pa so prav tako posamezniki še v dvajsetih letih vodili tako imenovane »šiharske knjige«, kamor so čez celo leto zapisovali opravljena dela, jeseni pa so z vsemi poračunali.

Nevomno pa je tudi v Studorju najpomembnejša evidenca najrazličnejših medsebojnih uslug neprestano prisotno načelo sodelujočih: »Ti meni, jaz tebi.« Predvsem v zadnjih letih, ko je tudi v Studorju vedno večje pomanjkanje delovne sile, je upoštevanje tega načela še kako potrebno. Ali konkretnije: »Mi smo včeraj grabili pri sosedovih, danes imamo pa že zaslužen.«

Ceprav tudi Studorci zatrjujejo, da ne gledajo prav natančno, koliko kdo komu pomaga, odvrča ali odslužuje, so bile vendarle tako v preteklosti, kot so tudi še danes, določene norme obračunavanja.

Nedvomno so te vrste obračunavanja izmerljivejša kadar si vračajo isto delo za isto delo, z enakim ali vsaj približnim številom ur ali pa dni. Obračunavanja najrazličnejših, večinoma vprežnih in strojnih uslug — podatki so razmeroma pičli — pa so bila v obravnavanem obdobju takale: Tako, so odsluževali še pred zadnjo vojno mernik oranja (okoli 8 arov) njive, ki sta jo orala rateja s parom konj, z enodneвно košnjo.

Ker sta si orača prav tako pripravljala živali za oranje, je veljalo pravilo, da je tisti, ki je odsluževal, kosil pri tistem, s katerim se je dogovoril. Drugi orač pa se je prav tako lahko dogovarjal z drugim vaščanom pod enakimi pogoji odsluževanja. V primeru, da sta orala več časa, pa je en dan vrnil s košnjo enemu lastniku konja, drug dan pa drugemu.

Današnja obračunavanja, kjer je ena traktorska ura 60,00 dinarjev, ena ura s kosilnico 50,00 in ena ura vožnje s konjem 20,00 do 30,00 din, pa so približno takale:

Za šest ur vožnje s traktorjem, to je tri »fure« lesa z žage, vrnejo z enodnevnim delom v gozdu. V tem primeru računa voznik traktorja eno »furo« po 80,00, delo v gozdu pa se plačuje okrog 250,00 na dan. Oba sodelujoča pa dasta drug drugemu hranjo.

En mernik traktorskega oranja, ki ga opravi traktorist v eni uri, s konjema pa v dveh urah, je treba odslužiti s poldnevno košnjo s kosilnico.

Nadalje so tudi v Studorju različno obračunavali žensko in moško delo. Tako je odsluževala pred zadnjo vojno ženska enodneвно vožnjo drv s tremi »šihiti«, moški pa s štirimi.

Zlasti v jesenskem in zimskem času so kmetje obračunavali različna dela tudi »v blagu«. Saj še zdaj starejši zatrjujejo, da so vaščani, ki niso imeli dovolj lastnega pridelka, v jesenskem času namesto denarja raje jemali pridelke.

Tako je veljal okoli leta 1920 en celodnevni ših za en in pol kg zaseke ali pa za tri kg skute. (Po izročilu zapisujemo: Če je

bil ših dražji, je bila tudi zaseka dražja.) Za približno peturno žetev pa so posamezne gospodinje dajale po dva kg moke in 0,5 kg skute.

Prav tako pa so tudi skočnino obračunavali s delom, če je lastnik krave tako želel. In sicer za en skok je bilo treba vrniti en dan z delom!

Navedli smo le nekaj obračunavanj. Pri zbiranju teh podatkov, do katerih smo se razmeroma težko dokopali, so ljudje nenehno zatrjevali: »Z denarjem danes sploh ne moremo poračunavati, če jaz delam zastonj, bo tudi oni meni delal zastonj.« To pa pomeni vzpostavljane medsebojnih odnosov na podlagi vračanja in odsluževanja.

Kdo in koliko ljudi sodeluje, trajanje in kontrola dela

Tudi v Studorju zatrjujejo, da so pred zadnjo vojno, ko je bilo na vasi pri večini družin precej več ljudi, lahko bolj gledali, da so moška dela opravljali moški, ženska dela pa ženske. V povojnem času, ko se je število družinskih članov na splošno zmanjšalo, pa morajo eni kot drugi največkrat poprijeti za vsa dela. Na splošno pa so tako v preteklosti, kot ugotavljamo tudi še danes, pri medsebojnih delih pomagali moški pri moških, ženske pa pri ženskih delih.

Tako ženske sadijo koruzo in krompir in ju tudi plevejo. Nadalje je žensko delo žetev in največkrat tudi spravljanje, grabljenje sena ter pobiranje krompirja in trganje koruze. Če je na primer pri okopavanju koruze ali krompirja sodeloval tudi moški, je bil to vedno domač, nikdar pa ne naprošeni.

Moški pa pomagajo v gozdu pri podiranju lesa, pri napravljanju drv in žaganju, pri popravljanju stanov v planini, pri oranju in seveda pri najrazličnejših vprežnih in strojnih delih.

Dela, kjer sodelujejo tako moški kot ženske, pa so ličkanje koruze, grabljenje sena in otave, zdevanje v kozolec, kopanje krompirja in pobiranje krompirja.

Predvsem za zadnja leta pa opazimo, če ni ženske pri hiši, da pokleknejo tudi moški k pletvi in k pobiranju krompirja, toda le doma. Na vračvo, pravijo, da ne bi šli.

Ceprav tudi v Studorju otroci že zelo zgodaj začenejo pomagati tudi še zdaj pri raznih delih in kosijo tudi še možakarji sedemdesetih let, opazimo, da so na medsebojna sodelovanja pošiljali v glavnem le ljudi srednjih let. Nikdar pa ne na primer 14-letnih deklic, ki so v tem času doma že začele žeti ali 12-letnih dečkov, ki so se že učili kositi.

Ko je bilo v preteklosti po družinah več ljudi, so se medsebojnih del udeležila tudi po dva člana, danes pa običajno le po eden.

Število ljudi, ki jih je naprosilo posamezno gospodinjstvo, se je tudi tukaj ravnalo po površini, ki jo je bilo treba obdelati. Seveda so ti podatki le splošni. Zlasti v zadnjih letih, ko je manj ljudi, ali pa opravijo nekatera dela vsaj delno tudi s stroji, si pomagajo z manjšim številom sodelavcev.

Tako je pri sajenju krompirja in koruze sodelovalo na dveh mernih zemlji povprečno po šest žensk (mernik je okrog 8 arov).

Krompir in koruzo sta okopavala največkrat po dva moška, za njima pa so plele po tri do štiri plevce.

Pred desetletjem, ko so še splošno kosili s kosami, je na srednjevelikem rovtu, če je bila poležena trava, kosilo po deset koscev, običajno pa po šest, grabit pa so pomagale tri do štiri grabljice.

V največjih rovtih na Rudnici pa so imeli tudi »rote za 20 koscev«. Posušeno krmo sta spravljala v rjuhe običajno po dva moška, ki sta tudi nosila rjuhe v svisl.

Na enem merniku posejanega žita žanjejo tudi še zdaj običajno po štiri žanjice.

Ročna mlatilnica, pri kateri je bilo treba goniti kolo, je zaposlovala 12 ljudi. Pri električni mlatilnici pa so bili od leta 1921 štirje moški manj, ker ni bilo treba poganjati mlatilnice.

Pri kopanju krompirja sodelujejo po štirje moški in ženske, pobiravcev pa je običajno po pet.

Največ sodelavcev se tudi še danes zbere pri ličkanju koruze, po 15 in tudi več.

Sodelovanja pri različnih delih so trajala različno dolgo. Tako so sadiji krompir in koruzo ter orali krompir in ga pobirali povprečno po en dan. Z okopavanjem in pletvijo koruze in danes tudi še krompirja, so se povprečno zamudili po dva dni.

Žetev je trajala z navedenimi udeleženci po en dan, danes pa le še nekaj ur. Kopanje krompirja z vilami je terjalo tri do štiri dni.

S košnjo in s spravljanjem sena so se vse do kosilnic zamudili povprečno po deset dni, z mlačvo pri večjih kmetih pa po pol dne.

Koruzo so ličkali pri večjem kmetu po dva do tri večere. Danes jo ličkajo en dan ali dva večera, ker jo sadijo precej manj.

Tudi trajanje skupnih del je bilo različno dolgo. Tako so na primer začeli kositi že ob prvem svitu, ob štirih zjutraj pa do desete ure. In potem spet popoldne približno od četrte ali pete dalje. Z grabljenjem in prenašanjem sena »v svisle« pa so prenehali največkrat že ob mraku.

Noša ob pobiranju krompirja

Vsa ostala dela (pletev krompirja in koruze, žita, itn.) so začeli približno ob sedmih zjutraj, ter jih končali z vmesnimi premori za malico in kosilo okrog osme ure zvečer.

Ličkanje po večerih pa je trajalo približno od 21. do 24. ure.

Za ilustracijo navajamo še podatke o tem, koliko dela je opravilo potrebno število ljudi v določenem času na odmerjeni površini.

Dva mernika krompirja (okrog 400 kg) je posadilo ali okopalo šest ljudi v enem dnevu. Enako površino (okoli 16 arov) je oplelo šest žensk, če je bilo zelo plevelno šele v dveh dneh, sicer pa tudi že v enem dnevu.

En voz koruze (po 12 kit, s treh kit je 1 mernik koruze, to je okrog 24 kg) bi zličkalo v enem večeru 10 do 12 ljudi. »Dober majouc je lahko namajou čijou tudi za tri kite na en večer.«

Vaščanki se dogovarjata o medsebojni mlatvi

Isto količino koruze bi moral ličkati en sam človek okrog 12 večerov.

Z mlatilnico na ročni pogon, ki je zaposlila, kot omenjeno, 13 ljudi, so zmlatili en voz žita (to je 10 mernikov) v eni uri. Isto količino žita pa z mlatilnico na električni pogon, ki zaposluje po 9 ljudi, omlatijo že v pol ure.

Košnja s koso je zaposlovala (na nepriemernih mestih za košnjo s kosilnico tudi še zdaj) dva kosca na 25 arih po en dan. Isto površino pa pokosi kosilničar v eni uri.

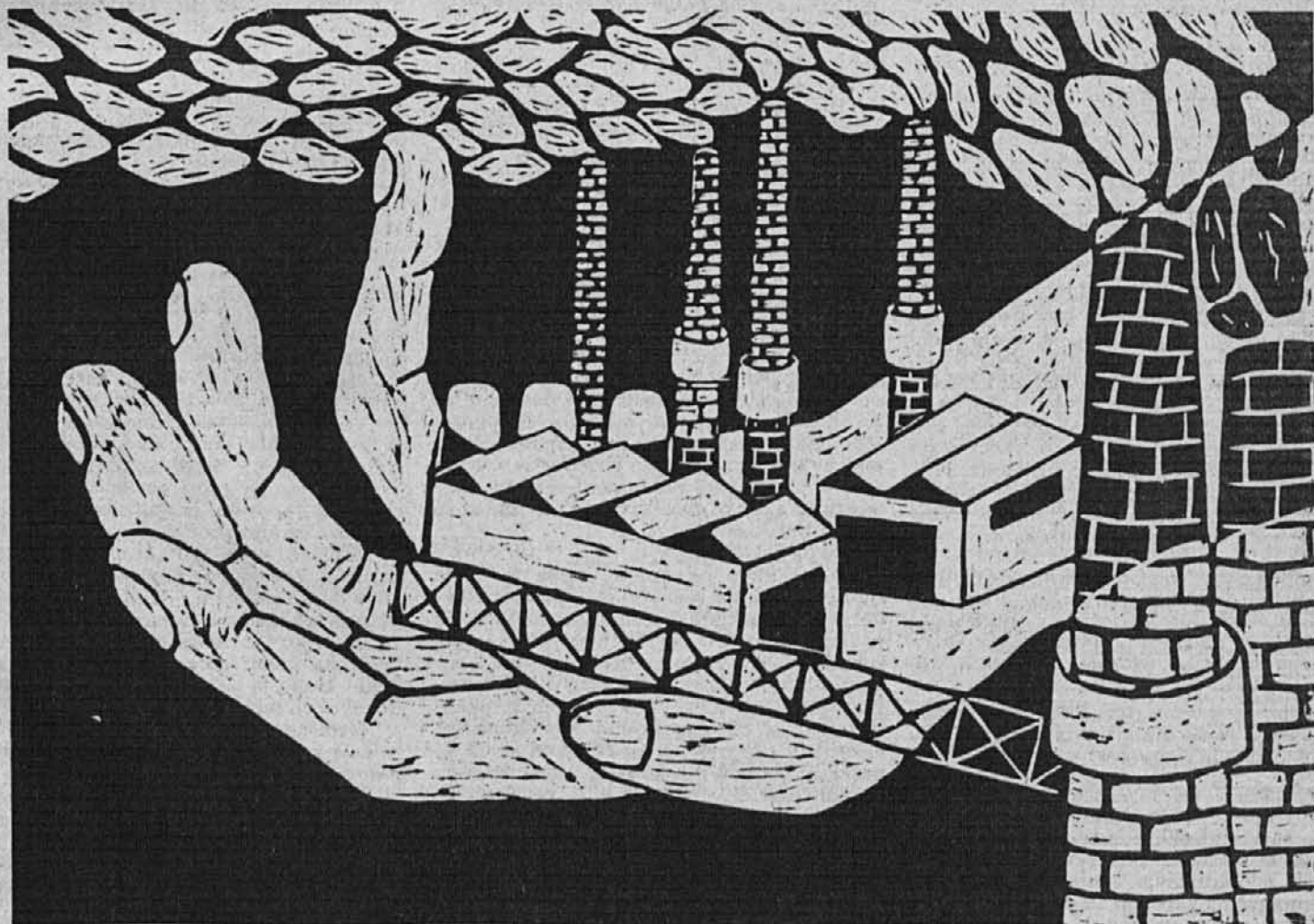
Navedli smo le nekaj podatkov o delih, ki terjajo večje število ljudi. Med njimi je tudi še danes mlatev opravilo, ki bi ga le težka opravila sama, če tudi številnejša družina.

Kot po drugih krajih, tudi tukaj nismo zasledili podatkov, da bi namenoma kontrolirali sodelujoče. Nekajkrat pa so zatrdili ljudje, da so postavili boljšega kosca ali pa žanjico na čelo ostalim. Saj sta jih tako nehote potegovala za seboj. Po drugi strani pa so tudi domači, kadar so imeli naprošene, bolj pridno delali, da so tudi ostali poprijeli za njimi.

Po zatrdjevanju nekaterih niso radi naprošali žanjic, ki so predrobno hodile, ker so vse potlačile za seboj in so za njimi težko pokosili strnišče.

Končno pa tudi v Studorju za zadnja leta zatrujejo, da so veseli, če sploh dobijo delavce, kaj šele, da bi jim gledali pod roko, kako delajo.

(se nadaljuje)

NIKOLI MRTEV

Vroč avgust je pritiskal, ko se je Zdravko ustavil ob plakatu sredi vasi. Zdaj je bil že viden tistih nadležnih, a vendar zastraševalnih »Bekanntmachung«, zato ga papir na steni ni kdo ve kako zanimal. Tega dne pa ga je gledala s stene resna, čedna glava, prej odločnih kakor mehkih potez.

Spodaj je pisalo:

DVAJSET TISOČ mark dobi tisti, ki pripelje tega človeka živega ali mrtvega ali če pokaže njegovo skrivališče. To je nevaren organizator partizanstva...

Ta človek je Klemen Travnik...

Zdravko se je stresel po vsem telesu in pogledal okoli sebe:

»Klemen Travnik, Klemen Travnik! Odkod naenkrat on? Saj je vendar pred leti odšel v Španijo! Da, da, zdaj je njegova glava dosti dražja kot pred petimi leti. E komaj bi ga spoznal. Nekam spremenjen je videti, kje so sneli to sliko. Tedaj je bil tudi brez brk, a korajžen, korajžen...«

Jesen je bila tedaj in Zdravku je bilo šele šestnajst let. Kaj mu mar politika in žandarji, če se tudi njihove hiše ne bi lotili. Detektivni in žandarji so prebrskali vse, a zmotili so se: razen starih »Večernic«, nekaj koledarjev, par knjig in zarjavelega avstrijskega bajoneta, niso dobili nič. Domači niso smeli nikamor ta čas, a tudi potrebno ni bilo. Tako je mislil on.

Oče pa je bil bolj zaskrbljen. Skozi okna je videl, da so bili na vseh štirih oglih žandarji in da so za plotovi pasli svojo radovednost tudi sosedje. Sredi tega pa so jih močje postave pustili in se zagnali z nekimi papirji v rokah naprej k hiši, ki je stala blizu trgovine. V tej hiši je bil doma študent Urh, o katerem je bilo že večkrat slišati, da pred žandarji ni vedno varen. Njegov oče je moral z detektivni po hiši. A tu so našli marsikaj sumljivega: nove, čudne knjige, nekakšne znake in druge drobnarije.

Detektivni so se zadovoljno smejali, a še vedno niso odšli: iskali so še nekaj. Zdravko se je pomešal med sosedo in z njimi pasel radovednost. In slišal je zloben glas:

»Zdaj jim bodo že pokazali, kdo naj se ukvarja s politiko.«

Nekateri so pritrdjevali, drugi molčali. Zdravko je vedel samo to, da so pri tej hiši živel pošteni in preprosti ljudje.

Gospodar Jelar, kot se je reklo pri hiši, pa je moral preiskovalcem razkazati hišo. Vse so že pretaknili, le neka majhna vrata podstrešne sobice so bila zaklenjena. Stari Jelar jih je prepričeval, da v njej ni drugega kot neuporabna ropotinja in da nima ključa pri sebi. A veleli so mu, naj odpre kakor ve in zna. In moral je najti ključ...

V sobici je bila res ropotinja, a tudi zavrzana postelja. Na hitro so jo pregledali in niso našli nič sumljivega. Že so hoteli oditi, ko se je eden izmed njih sklonil. Med cunjami je opazil tudi slabo pokrito nogo.

Naglo je izvlekel pištolo in zaklical pod posteljo:

»Takoj ven in roke kvišku!«

Pri Jelarju so tako zgrabili neznanca, ki je hotel v Španijo.

Ko so ga zvezanih rok peljali tam mimo, si je Zdravko dobro zapomnil njegov sivi pogled, ki ni izdal nobenega strahu. Z njim so prišli do brvi čez potok in tedaj so vsi videli: tisti zvezani, plečati človek se je zaletel, kot bi bil tega vajen, v levega in desnega žandarja. S puškama vred sta čofnila v vodo, človek, ki so ga vodili pa je izginil med drevjem... Tako je žandarjem ostala samo Jelerjeva družina.

In Zdravko je spet slišal tisti hudobni glas:

»Prav jim je, kaj pa vtikajo nos v politiko!«

Tako je tudi on, Zdravko, zvedel, kaj je »politika«. A drugi dan je zvedel tudi to, da je bil tisti človek res namenjen v Španijo, a da Jelarjevi tega niso in niso hoteli priznati...

In minila so leta...

Neznanec se je vrnil iz Španije in tudi Zdravko se je spoznal z njim. Neznanec je bil Klemen Travnik.

Ni trajalo dolgo in tudi Zdravko je postal partizan. Ponj je prišel sam Klemen Travnik. Tako kot je bilo zmenjeno.

»Kaj je novega pri vas?« ga je najprej vprašal Klemen z obrazom, ki je vzbujal zaupanje.

»Ti si postal neznansko drag. Dvajset tisoč mark!«

»To je samo dokaz, da smo jim v resnici nevarni. Take stvari vedno pomenijo začetek konca.«

Vendar so se za partizane začeli hudi časi. Klemen pa jih ni priznal. Da bi opogumil ostale, je hodil tudi po dolini in se včasih srečeval tudi z Nemci. S ponarejeno legitimacijo v žepu in z napeto pištolo pod suknjičem. Tistega deževnega večera sta šla z znancom na domeni sestanek v mestu. Kakor bi zrasli iz mokrih tal, so se pred njimi znašli Nemci:

»Stoj! Hände hoch!«

»Zdaj naju pa imajo, in še to bodo ljudje mislili, da sem se jaz polakomnil denarja in ga pripeljal v nemško zasedo,« se je že poslavljaj od življenja Klemenov spremljevalec. Ta pa je obstal in šinil z rokami navzgor. Temnilo se je in Nemci so se jima približali z napetim orožjem v rokah. Klemen je bil popolnoma ravnodušnega obraza in njegove oči za očali, ki si jih je nataknil zaradi maskiranja, niso izdajale prav ničesar. Močne roke so ju pretipale in razen njunih ponarejenih legitimacij, niso našli nič sumljivega... Spustili so ju naprej in znanec se je čudil:

»Saj si prej imel vendar pištolo!? Odvrgetel je nisi, našli je tudi niso?« »Zelo preprosto. Mar tudi ti nisi videl, da sem jo držal v desnici nad glavo. Rok mi nihče ni pregledal!«

Če bi tedaj Klemen rekel znanцу naj gre z njim na Dunaj in mu zagotovil, da se bosta srečno vrnila, bi prav gotovo šel z njim. Toda kaj takega Klemen ni nikoli zahteval. Pač pa je na sestanku čez nekaj minut govoril:

»Glavno je, da smo začeli. Naš uspeh je v tem, da nas morajo Nemci preganjati z vojaško silo!«

Sestankarji so zvedeli nekaj novega: napade na partizane ta človek krsti z uspehom! Oni so bili pa že tako zaskrbljeni! A Klemen je že nadaljeval: »Marsičesa smo se že naučili. Fašizem ni tako trden, kot je videti! To so grobarji človeštva! A grobarji še nikoli niso bili močni, vsaj ne najmočnejši. Zapomnite si: močnejši je tisti, ki je pravičnejši, tisti, ki raste. A rastemo mi, tudi pravični smo mi, fašizem pa razpada.«

S sestanka so šli vsi za glavo večji. Tudi Zdravko...

Ves bataljon je ležal na položajih. Tudi terenec Klemen in mladi vodnik Zdravko. Nemci so lezli proti njim od vseh strani, Klemen pa je hodil po položajih, kakor da cvileče krogle ne bi bile nevarne.

Legel je poleg Zdravka, odvil nasekano bombo in rekel:

»Tole bo zaleglo. Boš videl, da tudi Nemci znajo bežati. Tudi v Španiji so bežali. Pogledaj...«

Rahlo se je dvignil, udaril bombo in jo zabrisal v gručo zelenih teles pod njim...

Njegova bomba je padla v pravi čas: nastala je zmeda, partizani so napadli in Nemci so se umaknili.

In ko so partizani zelencem pobirali dokumente, so pri vsakem našli sliko s Klemenovo glavo, s tako, kakršna je bila na tistih lepakih poleti.

Klemen ne bo nikoli umrl, Klemen je neranjljiv!

Spet se je obrnilo nekaj mesecev.

Klemen je z Zdravkom koračil čez prijetno planino. Pod gozdom se je pasla čreda preplašenih ovac. Klicala sta jih k sebi, a niso ubogale. Ostale so v nezaupljivi razdalji. Bila sta sredi gričevnate planine. Nagnila sta se proti gozdu. Tedaj je izza drevja zaropotalo: iz goščave so planile tri, z brzostrelkami oborožene postave...

Klemen se je spotaknil in se zakotalil navzdol. Zdravko je še videl, kako je iz njegove desnice zletela pištola in kako je nanj planila takega lova vajena pasja zver...

Zdravko je svojega učitelja, svojega vzornika čakal dolgo, dolgo. A ni ga čakal. Suho je požiral in se zgubljeno ogledoval okoli sebe...

Nemške zasede so bile tam tudi ponoči in šele sredi dopoldneva je mogel spet na planino.

Nekaj korakov pod krajem, kjer sta se prejšnjega dne tako nenadno razšla, je ležal Klemen. A saj to ni bil Klemen, to je bil neznan človek, ki mu je naučena pasja zverina razgrizla obraz, da bi ga tudi lastna mati ne mogla spoznati.

Klemen, čeprav si mrtev, Nemci ne vedo, koga so dobili, in tudi zvedeti ne smejo. In tudi našim ne povem, za zdaj še ne!

Zdravko je skril Klemena pod grmovje in preden je dozorel nov dan, se je iz doline vrnil z drugo obleko. Preoblekel je sebe in njega ter spoštljivo pokopal svojega znanega neznanca...

Klemen je ostal živ in nihče ni dobil nagrade za njegovo glavo, gozdovi pa so naprej peli svojo pesem...

6

(Noč pri pokopani ljubici)

O deklica, nocoj bi šel s teboj
v pomladni log, razgrnjen kakor svila
ob reki po bregeh.

Pričaral smeh
bi izgubljenih ur, da bi čutila,
kako lepo je sanjati z menoj.

Poglej ta gozd! Iztrgal bi mu spev
in v tvojem srcu našel tih odmev,
saj tvoj obraz
mi vklesal čas
neizbrisno je v srce. Zato nocoj
rad srečen bil bi, ljubica, s teboj.

Tako bi, deklica, ti pel vse dni:
spominčice odpirajo oči,
potoček mlad brzi v pomlad
kakor takrat, ko najina mladost
ni vedela, kaj smrt je, kaj bridkost.

Ni vedela za smrt... Zdaj med grobovi
tvoj grob razcveta se že vrsto let
in cvetje rdi,
gori kot kri —
kot živa rana zdi se mi vsak cvet
in zarja kri, razlita nad gozdovi.

V kri tone vse: ljubezen in spomini,
nad njimi zvezdnat se večer razpenja.
Zaman te iščem.
Nad pokopališčem
noč v tleče pogorišče se spreminja:
z ogorki zvezd
srca povest
ugasnila bo v jutranji sivini,
a ne boolest.

V prah sivih cest
zataval zopet bom, obložen z leti
in blodil z dušo, ranjeno kot ptica
s perotjo prestreljeno. Med dekleti
zaman iskal obraz bom mrtvih sanj,
dokler nekoč mi v žalosti iskanj
srca ne stre koščena roparica.

7 (Še ena izmed noči na grobu mrtve ljubice)

En sam drobce granate
je zadoščal,
en sam zahrbtni
potuhnjeni drobce.
Zrak je zateglo
zajokal... Privid
krvavordeče georgine.

Kaj se je zgodilo?
Kdo je zasekal rano,
belo rano
v belo brezo
z nevidno sekiro?

Kje je deklica
ob beli brezi?
Deklica — živo poletje,
lasje
kakor med žitom veter,
oči
kot plavice.

Ljubil sem
mak njenih ustnic.
Kje si poletje?

Srpi
poželi so žito
Kje si poletje?
Pod srpi
so umrle plavice.
En sam drobce granate
je zadoščal,
en sam zahrbtni
potuhnjeni drobce.

Zrak
je zateglo zajokal
in sredi joka
utihnil —
nebo
mu je stisnilo grlo,

nebo strmi
v georgino
krvavordeči grm
v njem
se je deklica skrila,
deklica, ki jo ljubim.

Padam
na rdeči grm,
pa se samo cvetovi
drobijo
v kaplje krvave.

O ljubica,
ljubica mrtva,
in vi, tovariši mrtvi.
Kamni
na grobovih
molčijo.

8 (Ti, ki mučiš)

Ti, ki mučiš.
Besede tvoje
so ostrina noža
v moji duši.
Glej mojo kri,
za sonce ogoljufano
v sivi luži,
ti, ki mučiš.

Ti, ki mučiš,
polno čašo žganja
za tvojo srečo
in poljub zlagani
sem izlil
v odprto rano duše.
Ne, nisem prvi,
ki je bil
s poljubom ogoljufan.

Ti, ki mučiš:
človek v mojem srcu
je ubil človeka.
O zakaj
z ljubeznijo zlagano
si oskrnila ljubezen,
ti, ki mučiš.

O zakaj
z ljubeznijo zlagano
si me poljubila,
da so tvoja usta
žgoča in odprta rana
v moji duši,
ti, ki mučiš.

Ti, ki mučiš:
glej, spominov stebri
kot nagrobniki
so v mojem srcu.
Zdavnaj že pod njimi
v mrtvi bolečini
so strohnele sanje.

Ti, ki mučiš:
naj izžge mi žganje
vse spomine,
ti, ki mučiš:

v čaši žganja
več ne slutim
češnjevega cvetja
mrtvih pesmi

ti, ki mučiš:
v čaši žganja
več ne čutim
rdečih češenj
tvojih ustnic,
ti, ki mučiš:
v čaši žganja
vse v grenkobo žgočo
se spreminja
in v pijanca
zagrenjeni pesnik.

9 (Razcestje)

Med naju se zarezal je hlad
z mrzlo ostrino nasprotja.
Vse prehitro je najina pot
prišla do razpotja.

Zaman v očeh je: zakaj?
Vsako vprašanje zaman!
Nobene poti ni nazaj
v mrtvi iztledi dan.

Razpotje? To je slovo.
Vsak zase bova hodila.
Jaz zavagabundil se bom.
Ti z moški se boš vlačila.

Na nekem brezpotju bo konec poti
dveh izgublencev,
žalosten grob brez sočutja ljudi,
brez sveč in brez vencev.

A davno davno davno nekoč
sua bila mlada in dobra človeka:
čista izvira iz osrčja gora
kot potok je pogoltnila reka,
umazana reka.

10 (Brez cilja)

Cesta se v meglo izgublja
na brezcestja, kjer brez cilja
mi življenje se izteka.

Kje ste cilji, zlata mesta,
polna sreče, izobilja
in ljubezni do človeka.

Skozi kri v daljave hodil
z vero v srcu sem po svetu —
svet mi je srce pohodil.

Zdaj so cilji siva mesta
brez sočutja, brez človeka,
kot da čas se je prelevil
v živo sipo
z lovskimi pohlepa.

(1954 — 1958)

Benjamin Gracer

ZAKAJ NISEM BOG

Pustite me!
Samo še nekaj besed
nekaj bednih besed
mi zapoje —
pa odidem

O bog, zakaj nisem
BOG:
s kozmičnimi možgani
tisočeri rokami
in neomejenostjo

Štiri petine
VEČNOSTI
bi presedel na sestankih:
govoril bi kakor grom
z bliski demonstriral
velike misli
in obračal besede
kakor palačinke
dokler mi ne bi rekli:
ZASLUŽEN BOG —
in mi pripeli kakšno odlikovanje...

O bog, zakaj nisem
BOG:
petina bi mi ostala
za pisanje pesmi
za delo in dom —
za utrjevanje samozavesti

O bog, zakaj nisem
BOG:
v prostem času
bi zdravil nerve
v človeškem kraljestvu...

VIDIŠ V KOZARCU SONCE, PRIJATELJ?

OSEBE:

FRED — Jordan, Maja, David
NATAKAR JERNEJ
PRVI BOLNIČAR
DRUGI BOLNIČAR

PRIZORIŠČE. — Gostinska soba s točilnim pultom, nekaj miz, pogrnjenih s pisanimi prtji. Za mizami gostje s kozarčki pred seboj. Večina jih kadi, ozračje je zakajeno. Pogovarjajo se med seboj. Streže postaran natakak Jernej.

Fred — (sedi sam pri mizi ob zidu, pred njim prazen žganjarček. Govori sam sebi.)

Če bi imel v žepu še dva dinarčka. Samo dva dinarčka, nič več. Vraga, morda ju le imam (brska po žepih) tu ni nič, tu tudi nič, eh zlomek, saj vem, da nimam, pa morda bi mi Jernej dal še enega na upanje (pogleduje Jerneja, ki se ne zme-ni zanj). Hudiča mi bo dal! Če mu po- vem, da sem brez ficka, me bo še ven za- brisal. Saj bi bilo pravzaprav vseeno. Ali pa ne. Morda še kdo pride, ki mi bo plačal požirek, samo enega, potem grem takoj spat. Od enega še ne bom pijan.

Jordan — (oblečen je v belo in zelo bled. Neshišno pride k mizi, drugi ga ne vi- dijo.)

Dober večer Fred.

Fred — Dober večer mladenič (presene- čeno) Hej! Ali se nisva že nekje srečala, nekemu si podobem, čakaj, nekemu, ki sem ga dobro poznal!

Jordan — Nikoli nikogar dobro ne poznaš.

Fred — (se smeje) Daj no daj, fant, bom pa že vedel. Seveda sem ga dobro po- znal, bil je moj prijatelj. Ampak ti ne moreš biti on, on se je ubil.

Jordan — Pa sem vendarle on.

Fred — Nemogoče mladi mož, nemogoče. On se je ubil.

Jordan — Pa sem vendarle tisti (prisede) Jordan sem.

Fred — (Nejeverno) Ja, zlomka prav imaš, ona ga je imenovala Jordan. Ampak ti vseeno ne moreš biti tisti Jordan veš, on je mrtev. Videl sem ga mrtvega.

Jordan — Saj nisem rekel, da sem živ. Vsaj tako živ ne, kakor ti imenuješ živ- ljenje. Vseeno sem Jordan. Ona pa je bila Maja. Se spominjaš Fred?

Maja — (neopazno prisede, tudi ona je oblečena v belo) Se spominjaš Fred?

Fred — (zmeden) Poslušajta mlada člove- ka, ne brijta norcev iz mene. Strt, izgubljen človek sem. Ampak zato se še ne smeta norčevati iz mene. Ne moreta biti ona. Mrtva sta, saj sem že rekel!

Maja — Seveda sva onadva. Le, da ne po- trebujeva imen, s katerimi naju ogovar- jaš. Mrtva sva. Ti še potrebuješ ime.

Fred — Daj no, kakšne pa klatiš. Seveda potrebujeva ime, brez imena vaju ni. Kako pa naj bi vaju vpisali v register, a? (se smeje) Pustimo te oslarije. Bi mi plačala kozarček močnega, ko že zbijata burke na moj račun.

Jordan — Ne moreva ti plačati. Tam, kjer sva, ne potrebujeva denarja, zato ga ni- mava. Sploh ne potrebujeva ničesar.

Fred — Ne potrebujeta denarja! No, ta je pa močna! Ja otroka božja, s katere zvezde pa sta padla, da ne potrebujeta denarja! Povsod na zemlji potrebuješ denar, če hočeš živeti. In vidva ne izgle- data, kakor bi živela od zraka. Ne, ne, kar čedna lumpka sta. Res pa sta neko- liko blede. Morda se premalo gibljeta na svežem zraku.

Maja — Saj sva ti povedala, da ne živiva.

Fred — Beži, beži deklíč, pa misliš, da ti bom verjel te oslarije. Ne živita, a? Presneto živa sta. Vidim vaju. Slišim vaju. In nisem pijan.

Jordan — Pa saj si sam rekel, da sva mrtva. Kako pa to veš, Fred?

Fred — (se razjezi) Zdaj sem vaju pa sit. Nisem rekel, da sta vidva mrtva, moj prijatelj Jordan in njegovo dekle sta mrtva. Videl sem Jordana, predenj so ga pokopali, imel je razbit obraz. Sploh ni imel obraza. Skočil je namreč čez skale in se ubil. Bil je nekako tvojih let. Koli- ko pa si star fant?

Jordan — Brez starosti sva. Večna sva.

Fred — Pa si res čuden tič. Kaj pa si bral zadnje čase, da se ti je v glavi vse zme- šalo? In kako vesta za Jordana in Majo? Seveda sta jima neverjetno po- dobna, ampak rekel sem že, da VEM, da sta umrla. Mrtvi se ne vračajo.

David — (pristopi, oblečen je kakor Jord- an in prav tako bled. Nihče drugih gostov ne opazi ničesar.)

Saj ni to njuna podoba Fred, samo ti si ju taka poznal. Samo zate sta to onadva. Tebi je Jordan zapustil svoje pesmi, tebi je povedal, da ljubi Majo. Se spominjaš Fred?

Fred — (vesel) Ti si pa David, kajne? Dol- go te že nisem videl, bil si še otrok, ko sva se zadnjikrat srečala. Ampak po- znam te. Ampak čakaj! Kaj mi niso sporočili, da se ti je zmešalo in si v no- rišnici naredil samomor? Da si ves čas od njune smrti menda iskal Majo.

David — Zelo mogoče, da so ti to sporočili, no, ne vem. Veš, ni se mi zmešalo in nisem iskal Maje. Jaz sem bil Maja, dokler sem še živel.

Fred — Na, zdaj si pa še ti začel. Torej tudi ti ne živiš več, kaj? In praviš, da se ti ni zmešalo?

David — Mrtev sem.

Fred — Kako pa se potem lahko pogovar- jam z vami? Če bi bili mrtvi, vas ne bi videl. Ne bi vas slišal.

Jordan — Saj nas ne slišiš ZDAJ. Slišiš naš prejšnji glas. Zdaj ne uporabljamo tvojega načina sporazumevanja. Saj sam vidiš, da se z njim ne da sporazu- meti. Nič ti ne moremo dopovedati v tvojem jeziku. Ničesar ti nismo pove- dali, česar že sam ne veš. Vse, kar misliš, da smo ti povedali, je bilo že v tebi. Mi smo v tebi.

Fred — Daj no mir. Sebe poznam. No prav, pa bodite mrtvi. Ali se s smrtjo res vse konča, ali se prične kaj drugega.

Maja — Za to moraš umreti Fred. Da veš.

Fred — Kako pa ste prišli sem, če ste mrtvi?

Maja — Zakaj pa misliš, da smo prišli?

Fred — No, ker ste tukaj. Ali mar niste? Molčite! Pa sem vas ujel, lumpi golju- fivi.

Jordan — Zakaj se pa jeziš Fred? Naš pri- jatelj si. Zakaj pa misliš, da smo prišli? Vedno smo tukaj. Samo ti nas vidiš, ker nas hočeš videti. Vprašaj druge (pokaže na druge goste) Zanje ne obstajamo, nismo njihovi prijatelji. Ne morejo nas videti.

Fred — (se zmagoslavno zasmeje) Pa si res pogruntal pravo fante. Čudno, da mi prej ni prišlo na misel (kriči) Hej, Jer- nej, zabriši no ven te tri mlečnokljunce, ki se norčujejo iz mene! Jernej, hej Jernej!

Molk. Vsi strmijo vanj. David, Maja in Jordan za hip izginejo, ko ostali prenehajo strmeti v Freda, spet sedijo ob njem. Nata- kar Jernej v ozadju telefonira. Njegovih besed ni mogoče razumeti, ker govori pretiho.

Jordan — Pa si ga polomil Fred. Samo ti nas vidiš, samo v tebi smo. Moral bi nam verjeti. Zdaj bodo mislili, da si pijan. Ali, da si zmešan. Kar Davida vprašaj. Tudi njemu so rekli, da je zme- šan, zmešan, ker je živel Majo.

David — Pa nisem bil nič bolj zmešan, kakor ti Fred. Bil sem Maja, živel sem Majo, kakor ti živiš nas tri. Ker si nas imel rad. Ker nas potrebuješ. Ker po- trebuješ ljubezen. Pa bodo rekli, da si nor.

Fred — (se pomiri) Ali bodo res rekli?

David — Seveda bodo. Ker so povprečno normalni. Ker jih je veliko, so močnejši. Spraševali te bodo, si zapisovali, rekli bodo, da poskušajo razumeti. Iskali bodo po tvoji preteklosti, v njej bodo našli nas in ime za tvojo bolezen. Potem pa še alkohol in kompleksi, pa si tam. Nič ne pomaga, če ti veš, da nisi bolan. Tvoj svet ne velja za njih, zato ni pravi. No vidiš.

Fred — Ali tudi vidva tako mislita?

Maja — Tudi Fred, saj veš. In ti tudi tako misliš. Tudi ti veš. Veš, ker si poznal Davida, ker si ga imel rad.

Jordan — Ali vidiš v kozarcu sonce, pri- jatelj?

Fred — Vidim ga.

David — Pa bodo rekli, da ga ni. Ti pa veš, da je, vidiš ga, zate je. Tudi mi obsta- jamo samo zate. Včasih boš dvomil, ker ti bodo dopovedovali, da ni res. Zelo prepričljivo znajo dopovedovati. Dvo- mil boš o vsem. (sliši se sirena prihaja- jočega rešilnega avtomobila) Slišiš Fred, zdaj te bodo odpeljali.

Fred — Ali naj kar molčim? Ali naj jim ni- česar ne povem?

Jordan — Sam se odloči. Saj ti veš svojo resnico.

Maja — Morda pa boš imel srečo Fred, in bo kdo razumel. Samo ne zanašaj se preveč na to.

David — Velikokrat boš dvomil Fred. O vsem. Da si nas videl. Da si govoril z nami. Da je v kozarcu sonce. Velikokrat boš dvomil.

Vstopita prvi in drugi bolničar v belih hal- lah s prisilnim jopičem. Jordan, David in Maja izginejo.

Natakak Jernej — Tamle je, tisti pri mizi ob steni. Kriči in maha z rokami in go- vori oslarije. Ali mislite, da je resno?

Bolničarja tlačita Freda v prisilni jopič

Fred — (kriči) Vrnite se, kam ste šli? Zakaj ste me spet pustili samega? Zakaj ste me pustili, da dvomim? Saj v kozarcu je sonce, rekli ste, da je, če ga vidim (bol- ničarja ga dvigneta in med njegovim kričanjem odnašata k vratom)

Natakak Jernej — (zmajuje z glavo. Opravičujejo, vsem gostom in ljudem v dvorani) Oprostite gospoda, neljubi incident. Verjetno se mu je zmešalo za- radi pijančevanja.

NJEGOV TRENUTEK

Ljudje so se ga bolj bali, kot so ga imeli radi. Kadar je kam šel, ni pomenilo nič dobrega. Največkrat si je prišel sposoditi konja ali hleb kruha. Pa tudi njegovi ga niso imeli preveč radi. Bil je surov, pretepali so ga, živino pa tudi otrokom in ženi ni prizanašal.

Kljub temu je imel Križnik na vasi svojevrsten ugled. Klicali so ga, kadar je šlo za bolezen, nesrečo v hlevu ali za smrt. Kajti Križnik je znal zdraviti ljudi in živino. Pa ne samo to, nadvse rad je klal prašiče in pobijal govedo, ter preoblačil mrliča. Res, Križnik je bil svojevrsten človek. Kadar je šel po vasi, je vsak vedel, da se je nekje nekaj zgodilo, ali pa se še bo.

Križnik je pri teh svojih opravilih vedno zaslužil. Poleg denarja je najraje vzel kos mesa ali steklenico žganja, posebno, kadar je njegova zaloga doma že pošla. To se je pri Križnikovih vsako leto kmalu zgodilo. Dokler je bilo v hiši vsega dovolj, so živeli dobro.

Križnik se je svojega poslanstva dobro zavedal in pri tem močno pretiraval, za vse je imel svoj prav. Kljub temu so ga ljudje pogosto klicali na pomoč, rad pa je prišel tudi sam. Za protiuslugo je Križnik poklical tudi sosedo, da so mu pomagali pri delu na njegovem polju. Sam ni rad delal, rajši je ukazoval in hvalil samega sebe. S posebnim užitek je pripovedoval, kako je bilo, ko je pri sosedih zaklal žival ali preoblekel mrliča. Rad je imel, da so ga ljudje poslušali in prepričan je bil, da se svet vrtil okoli njega, čeprav včasih ni imel denarja niti za sol, kaj šele za pijačo.

Ko je doma spraznil sod z moštom, je hodil k sosedom in ure in ure govoril o stvareh, za katere so že otroci vedeli, da ne morejo biti resnične. Čeprav so po vsej vasi vedeli, da Križniku gospodarstvo ne gre kaj prida dobro, o svojih težavah nikdar ni tožil, tudi takrat ne, kadar je bil pošteno natreskan. Imel je svoj ponos in trdno vero vase, da je verjel celo samemu sebi. Kljub vsemu pa nikdar ni mogel skriti tihe želje, da komaj čaka, da se na vasi ali v okolici nekaj zgodi.

Prišli so hudi časi, vojna, »anšlus«. V kratkem se je v Križnikovem življenju zgodilo več, kot v vsem življenju doslej. Takoj se je vključil v propagando za rajh, za veliko zmago, ki bo izboljšala tudi njegov klavni položaj. Svoja sinova je poslal kot prostovoljca v vojsko. Bil je prepričan, da ga bo Hitler rešil in postavil vsaj za »Ortsgruppenleiterja«. Saj je bil od prvega dne zanj. Toda to se ni zgodilo. Funkcije so pobrali drugi. To ga je pa grizlo in čudež, katerega je glasno napovedoval se ni zgodil. Nasprotno, težave so postale čedalje večje, primanjkovalo je vsega. Križnik je bil v večjih težavah kot kdajkoli prej. Razen tega je moral dati še za rajh, za zmago. Njegova zavist do sosedov je rastla. Jezilo ga je, ker je bilo njegovih poslov takorekoč konec. To pa se je pri Križnikovih poznalo. Skrbi so ga mučile, včasih po več noči ni spal. Toda tudi v takih trenutkih stiske ni opustil upanje, da se bo tudi zanj kdaj obrnilo na boljše. Izrekel se je vendar za rajh in to mora nekaj prinesiti.

Vojna se je širila. Poročali so o zmagah firerja, ki je napovedal smrt vsemu, kar se mu bo zoperstavilo. »Macht mir das Land

deutsch!« (napravite mi deželo nemško) je bil ukaz, ki je za slovenski narod pomenil smrtno obsodbo. Tudi za Boštjanovo družino, najbližjega sosedo Križnika. Boštjanovi so ostali zvesti svojemu slovenskemu izvoru. To pa je bilo preveč. Nekega jutra v aprilu 1942 je skupina gestapovcev prišla po Boštjanove z ukazom, da morajo z njimi.

Tisto jutro je Križnik vstal prej kot po navadi. Zbudili so ga psi, ki so cvilili v noč, kot da bi slutili, da se bo nekaj zgodilo. Križnik je bil med prvimi, ki je zagledal gestapovce. Streslo ga je, a le za hip. Ko je videl, da gredo k Boštjanovim, se je porogljivo zasmel. »Križnik, danes pride tvoj trenutek«, je rekel sam pri sebi. Stopil je v hišo in poklical ženo Lizo.

— Glej po Boštjanove so prišli.

— Ježeš Marija, zakaj?

— Zakaj, zakaj, zato ker so Slovenci.

— Tudi mi nismo nič drugega, saj govorimo isti jezik.

— Jaz sem že rekel, da smo za rajh. In kdor ni za firerja je izgubljen. Zdaj bo Boštjan občutil, kaj se pravi biti trmast, »ljubiti svoj rod in zemljo«. Šel bo za vse večne čase.

— Marija pomagaj, kaj pa govoriš, naši sosedje so, pošteni in dobri sosedje.

— Molči! Ti ne veš, kaj je v vojski pošteno in kaj ne.

Po vasi se je kmalu šušljalo, da so k Boštjanovim prišli gestapovci, nihče pa si ni upal na vas, da bi se prepričal, kaj se v resnici dogaja. Toda kmalu so vsi zvedeli za resnico — Boštjanove bodo odgnali. Izza oken in lin v sosesčini so gledale radovedne in preplašene oči.

Samo Križnik, Joža Križnik se ni bal. Pokončnih korakov je šel skozi vas, za pasom je imel pripete nože. Za njim je racala žena Liza s posodo v roki. Ustavila sta se na mostu Boštjanovega skednja. Križnik je hladnokrvno gledal, kako sosedova družina pod silo oborožencev zapušča svoj dom in stopa neznani usodi naproti. Križnik je samo vedel, da so shrambe Boštjanove domačije še polne, da je prišel njegov trenutek.

Marjan Čufar

V UTRIPU OBUPA

Ostal sem kot grenka meduza obupa na pašniku zvezd, pod gladino neba, mi vetrova prizma je v sanje nasula spomine kot majhne lobanje dežja.

Ostal sem pogreznjen v brezdanje iskanje, v pozabljeno sled vseh trenutnih struktur, kosmate rastlinice bežnih obupov so rastle iz solznega kršča vseh ur.

In noč je poteze razvlekla v privide, v tekočo zavest prepojeno s temo, s prvinsko trdoto nje hladna nauzočnost obdala je misli z zavetno rjo.

RAZLISTAN ČAS

1. Mesec spušča se kot blede lice v samotni črni bliskov iz imen, občutje trenja, jantarne bledice na skali govorov je davni plen.

2. V nokturnu tajnopisov, listju teže, se voda golih skal v izvir preliva, v pogledu, ki me z mrakom v misli reže se peni dan lahkotnega izliva.

3. Bežijo vse sledi v zaznavnost zemlje, v negibnem letu nič brezšumnih zvezd, zaprta težnja z golo roko jemlje, šušete težnost glagolov in cest.

4. V negiben vzgon od spanja do trohnenja se giblje v ogledalu bočna kri, ko se v oksid kovinskega solzenja razlistan čas spreminja in sprni.

5. Azbestna zel, ožarjeno stebrišče najlepših mest vsajenih v prejšnji čas. Glej, presahnil v zvočno so lovišče, besed in glasbe, kar so šli od nas.

6. Mi luč s pahljačo žarkov utopljenih vrtnični kozmos, bivanje in smrt, v neživih vrelih iz noči zbujenih beton oblakov zvalja se v bel prt.

7. O daljni čas, raztrgan v časosledja na okna mavric si nasul šepet, besednim pticam v gnezdo večbesedja natrosil si glasnik za bled klepet.

8. Svinčen segment pod zemljo išče težo, pod prizmo olja kri izkopanin, na ost neba pripenja sonce mrežo, da podnožišče vstane iz globin.

9. Deroča noč prižiga žaromete, plesišče zbeganih diagonal, mehurčke vode v zraku in komete, kazalce senc in zvočnih simetral.

10. Po grezu lune v resonančni potok smo sklepali, da je obok visok, da je morda v višinah zvezdni otok v telesu čist kot nerojen otrok.

11. Šele pozneje v skrilu vse rodbine zatisnjeno ožilje zagori, v priložnostnem očesu korenine žareče frfotanje prenoči.

12. Ljubezen dialektična konstanta je z vejico škropila sol v izraz, v otožni šum spominov kjer poanta magnetnih usedin je naš obraz.

13. In dežni prah poseda na zaslone pomladnih zrkel in solzavih sov, ki z žarom bitij delajo priklone, posrkane iz mišičnih bregov.

14. Nedolžnost pesmi je zašla z valovi trstenih čolnov, potopljenih v čas, usihajo izviri in grobovi vtaljeni v bron izvirajo iz nas.

PREK PONIRKOV
VESELJA

me resasto pogladi
nekaj udani,
nekaj ljubeči,
nekaj oboževani pogled.
V enakonočje
postaranih skupnih sanj
so se po letih
ugnezdele
norčave sove,
pod ledeniki pozabljanja
so zacelile steze
višinskih poletov,
jagodnemu nasmešku
poslednje perunike
bo na vsem lepem
zabobnela smrtna toča
dokončnih odločitev:
Sprijazniti se,
da sem pobegla slika,
zrcalna slika
v hudourniku
kipečih let.

STRNADOVA
ŽALOSTINKA

Prekmalu se je
uresničilo:
Povozili so tebe,
dragi sostrnad.
Preveč si se udomačil.
Med sostrnadi
kaj takega dandanašnji
tudi kmalu
pozabijo.
Nekaj povoženega,
to je tako enostavna
zadeva,
da se le najbližnji
še zbriga
zanjo.
Od vseh streh
naveličani vrabci
vedo take zgodbe.
Ampak ti, preživel strnad,
zakaj zapuščaš
domače skednje?
Mar na tujem
res več
in boljšega kruha
režejo?
Strnadovega kruha!?
In za ceno,
da te povrabčijo,
ker se pustiš povrabčiti
za to bahavo mesto?

POSTOPKI
OBNAVLJANJA

Zaplatarju
bi navrgli odvečne
sanje in prerokbe
in pričakovanja.
Pa jih menda ni več.
Ne zaplatarja,
ne takih večnosti
pri drugih ljudeh.
Starinarju
bi vsilili
vsaj spomine
in samoprevare.
Pa jih ni v novem indeksu.
Preprašili
bomo vsakdanjo govorico
in se zatekli v nebotičnik
sprotnega odtujevanja.
Sploh nobena tolažba ni,
da itak vsi morajo umreti.

Ničesar ni slučaj nanesel
sredi življenja,
slava tebi,
zapeljiva neizkušnost!
Vsak svoje muhe v temi lovi!
Vsak tega ne prizna.
Vsak muhe ne vlovi.
Zakaj segate po meni
in mi pulite
moj kolibrijski nakit?
Zakaj ga itak odmetavate,
čim ste se nažrli
moje neizkušnosti.
Kdo bi se že našemljaj
s kolibrijskim nakitom
po taki dani izkušnosti!?

Tako se dobimo
nepričakovano
pri zaprtih zapornicah
in buljimo predse
in ne v mimoderoče brzovlake,
ki drvijs dan in noč
brez nas
v svet.

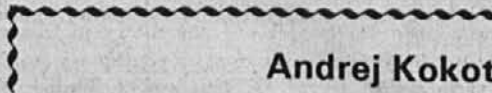
ROSNA KAPLJA
NA PRVEM CVETU

Svetla majhnost,
prozorna in nedotakljiva
blešči
in se srebri.
Osredotočila je
vse sončno srebro,
vse cvetno zlato
na nežnem cvetu
tega jutra.
Razmnožuje čar,
ga razkošno razsipava
in preoblikuje
umito okolje
v pravljico.
Segreva se
sinja nebesna obla,
večajo se
otrokove oči,
ki strmijo
in gorijo
v mično čudo,
v pravljico čudo,
v mavrično čudo.
Takrat pa skoči
rosna kapljica
raz cvet na mlado lice
in se razvekeveči
jutranjemu
in otrokovemu
smehljanju!

TVEGANA SKULPTURA

V galijsko
Villonovi
žerjavici
vase se pogrezajoče
prastanje.
V puščavski žeji
naj dosanja
fantastova duša,
da bo laže
zgorela
v svojih poslednjih
žgočih slinah.
V kateri smeri
naj kdorkoli
zasluti
konec tega brezbrežja?
Iz drugega zornega kota
vidim
napeto postavo,
ki se guga
in se shuli
v meseno boginjo,
ki se razjeda,
se prepušča
ognjenemu morju
razpaljenim oboževalcem.

Trebušasta velesila
se izkrivlja
skozi znane in neznane
dovode —
in tako imenovana javnost
prežveči vse
in ogloje vse.
Lahko si na vsem lepem
žrtev te pošastne sile,
za katero ni prave oznake,
katere nihče ne opredeli
dokončno,
ker se je usak boji
bodisi veljak
bodisi korenjak
bodisi siromak!

Andrej Kokot

Izviri solz so posušeni

Bolečina pa še vedno
udarja po krvavih hrbtih
upornih misli.

Na pragu ždi
trenutek smrti.
Prehoreni koraki
odmevajo v votlino niča,
postavljeno na temelj
našega izvora,
zakopanim z gmoto lažnih sanj.

Vendar je igra smrti,
izmišljena iz sovraštva
potvorila pravilo:
resnica nikdar ne omahne,
četudi smrt jim v pomoč je,
ki svet po svoje radi bi krojili.

Zdaj ne bom več

udarjal ob mizo,
kjer tehtajo pravico.
Nič več ne bom
kazal na mejnik resnice.

Truden je moj jezik
in trudna roka,
nemi zagovornik moj.

Stopil bom
na kolovoze mojih njiv
in posejal,
kar nakopičilo
se v teku
dolгих let.

Počakal bom,
da vzklije seme spoznano
za mrtev sad preteklih žetev..

Ostrine jezika

so skrhane,
potrpežljivost razdana.
Z zelenih miz so pomedli
lupine razdanih besed.

Opomini resnice
izgubljajo mero za večnost,
zakaj ure vesti
so že zdavnaj onemele.

V temno noč brezupa
se razrastle je pogum
in odprl cvetove kresa,
ki z vseh strani zasvetili
so v turobno noč.

Zdaj ustalo bo,
kar nas je prekaljenih,
da vse pokličemo
v tih nezlomljiv upor!

Nekoč je neka starka šla nabirat na njivo zelje. Hodeč po poti, ugleda duplino in v njej dvanajst možičkov, dvanajstero mesecev v letu. Obrnejo se k ženi in jo vprašajo:

»Babica, povej nam, kateri mesec v letu je najlepši.«

»Vsi so lepi,« odgovori starka. »Januar je mrzel, februar snežen.«

Starka je pohvalila zapovrstjo vse mesece v letu.

Tedaj pa meseci rečejo:

»Babica, ker si pohvalila vse nas in vsakega posebej, smo ti zelo hvaležni. daj nam tvojo ruto!«

V hipu so meseci ruto napolnili z dobrotami, da jo je starka komaj povezala z vsemi štirimi rogljički.

»Najlepša vam hvala,« vzklikne starka in se vrne domov. Doma reče svojim otrokom:

»Zdaj bomo naposled imeli dovolj hrane. Poglejte, kaj vse sem prinesla. Medtem odvezuje ruto in iz nje se vsuje prgišče cekinov. Tako je bilo poslej v starkini družini vse v najlepšem redu. Ni se bilo treba bati lakote in pomanjkanja. Toda nekega dne obišče starko bližnja soseda in jo radovedno vpraša, kje je dobila toliko denarja.

»Dvanajstero mesecev v letu ga mi je darovalo,« ji reče starka.

»Tudi jaz jih bom poiskala,« veselo reče soseda. In v hipu je to tudi storila.

»Dober dan vam vsem,« reče soseda, ko jih ugleda.

»Soseda, povej nam, kateri mesec v letu je najlepši.

»Hm, kateri naj bi bil najlepši,« zavije oči soseda. Nobeden ni kdove kaj prida. Januar je mrzel, februar je snežen... Zares ni kaj izbirati.«

»Dobro, dobro,« rečejo meseci. »Daj nam tvojo ruto in mi ti povrnemo za vse, kar si nam rekla.

Soseda jim nemudoma izroči ruto in meseci jo napolnijo, da jo komaj poveže z vsemi štirimi rogljički.

»Najlepša hvala,« vzklikne soseda in odhiti proti domu. Doma reče svojim otrokom:

»Zdaj smo bogatejši, najbogatejši v vasi. Glejte, kaj sem vam prinesla!«

Tedaj je razvezala ruto in iz nje se vsujejo same smeti. Soseda vzkipi od jeze in se zaleti k starki in vpije: »Nesramnica, napačno si mi nasvetovala!«

Starka pa mirno vpraša sosedo:

»Kaj si odgovorila mesecem, ko so te vprašali, kdo med njimi je najlepši?«

»I, kaj naj jim rečem, ko pa nobeden med njimi ni kaj prida vreden.«

Starka se nasmehne:

»Meseci so ti dali, kolikor si zaslužila.

Po grški pravljici
priređil Črt Šinkovec

TAPIR IN OPICA

Tapir in opica sta križarila po džungli. Tapir je medtem godel na svojo piščalko.

»Daj meni tisto piščalko, tapir,« prosi opica.

»Ne, ne morem ti jo dati, kajti dobil sem jo v dar od svojega očeta.«

»Pa mi jo prodaj.«

»Ne, ne morem. Dobil sem jo v dar od svojega očeta, ki jo je bil dobil v dar od svojega očeta.«

»No, vsaj za trenutek mi jo posodi, da malce zapiskam, pa ti jo vrnem.«

Tapir, ki ni bil skop in trdosrčen, je piščalko posodil opici, ta pa je nemudoma skočila v veje bližnjega drevesa.

»Vrni mi piščalko,« prosi tapir in stresa drevo, toda opica poskakuje z drevesa na drevo.

Od tistega dne tapir tava med drevjem in ga potresa. Še vedno išče opico in čaka, da bo postala žejna in prišla z drevesa na požirek vode. Toda opica je zvita, raje se odžaja z roso na listju, kajti na drevju se počuti bolj na varnem.

Po indoameriški pravljici
priređil Črtomir Šinkovec

PRAVLJICA, DOLGA KAKOR ZAJČJI REP

Kmet je nekoč zapregel k plugu par volov. Ko je zapregel, je plug-odpeljal na polje in začel orati. Na polju najde gnezdo, pokrito z železnim pokrovom. Kmet dvigne pokrov z gnezda, tedaj pa skoči iz gnezda zajec, ki je imel nenavadno kratek rep. Ker pa je bil zajčev rep tako kratek, bo tudi zgodba nenavadno kratka. Če bi bil zajčev rep daljši, bi lahko pripovedovali zgodbo, ki bi bila nekoliko daljša.

Toda kar smo rekli, smo rekli, vsi bomo v posteljo tekli!

Po transilvanski pravljici
priredil Črt Sinkovec

ZAKAJ IMA KONDOR PLEŠO

V začetku ptiči niso bili operjeni. Po svetu so hodili goli, pa se tega niso sramovali. Sramežljivost bi bila tudi odveč, ker so zaradi golote pozimi neusmiljeno prezebali. Ko je bilo prezebanja le preveč, so se zbrali na posvetovanje. Tedaj so sklenili prositi bogove, naj jim dodelijo potrebno obleko.

Bogovi so prisluhnili prošnji in odgovorili:

»Obleke za vas so že ukrojene in pripravljene. Na kupe jih je v gorah in samo čakajo, da jih pridete iskat.«

Ptiči se molče spogledujejo, a nihče ni imel prave volje, se odpraviti na pot. Edini, ki je bil pripravljen oditi, je bil kondor.

»Bom pa jaz šel,« vzklikne in se nemudoma odpravi na pot.

Potovanje je bilo dolgo in zamudno. Pospravil je bil že vso popotnjo, ki jo je bil vzel s seboj in zdaj je bil prisiljen se hraniti s tistim, kar je pač našel. Zadovoljiti se je moral celo z mrhovino, čeprav dotlej ni imel te navade.

Naposled je došel v gore, kjer so bile obleke za ptiče zložene na velikem kupu. Bile so vseh vrst in barv: enobarvne, pisane, bele in črne. Kondor izbere eno izmed najlepših in si jo obleče. Toda bila je nekoliko pretesna. Pomeri drugo, enake barve. Tudi ta ni bila dovolj velika. Pomeril je dalje drugo za drugo vse po-barvane pernice, dokler ne najde popolnoma črne. Ta mu je bila nekako prav, le nekoliko prekratka. Glava in vrat sta molela gola iz nje.

»Nič ne de,« si reče kondor. »Ko bom spet srečal bogove, jih poprosim za dodatek, da si pokrijem še glavo in vrat.«

Tako si je kondor obdržal črno obleko, ki jo nosi še danes. Ko se je oblekel, si naloži obleke še za druge ptiče in se odpravi nazaj v dolino. Med potjo pa mu zdaj pa zdaj pade kakšna obleka na zemljo in kondor se je moral nenehno vračati. V širokem krogu se je spustil do tal in se spet vzpel med oblake — kar še danes počenja v svojih poletih.

Kondorjevo potovanje v gore in nazaj pa se je tako zavleklo, da so se ptiči naveličali čakati. Zaključili so posvetovanje in se vrnili domov. In tako kondor, ki prileti na kraj posvetovanja, ne najde več žive duše. Znova je moral leteti in iskati ptiče, da si izberejo in razdelijo obleke. Odtlej imajo ptiči pernate obleke.

Kondor pa žal, ni več srečal bogov in tako jih tudi ni mogel prositi za dodatek, da si bo pokrili vrat in glavo. Zaradi tega ima kondor plešo vse do današnjih dni.

Po indijski pravljici
priredil Črtomir Sinkovec

KAMELA IN MRAVLJA

Ko je kamela nekoč tovorila prek pustinje, opazi ob svojih nogah v travi čisto majhno mravljico, ki je nosila stebelce, desetkrat večje od nje. Kamela postane in opazuje, kako se mravljica marljivo prizadeva, nato pa reče:

»Bolj ko te gledam, bolj te občudujem. Na svojih ramenih nosiš, kakor da ni nič, breme, desetkrat večje od tebe. Jaz pa nosim samo eno vrečo, pa mi klečajo kolena. Kako je to?»

»Kako je to,« odgovori mravljica, medtem ko se za trenutek ustavi. »To je zelo preprosto. Jaz delam zase, ti pa za svojega gospodarja.«

To je dejala mravljica, si spet oprtala stebelce na ramena in nadaljevala svojo pot.

Po arabski pravljici
priredil Črt Sinkovec

